

Lunds universitet.

Juridiska fakulteten.

Examensarbete i processrätt, 20 poäng, VT 99.

Handledare: Gunnar Bergholtz.

Författare: Per Nyström 600503-7590.

Negativ fullgörelsetalan

i

teori och praktik

Innehåll

SAMMANFATTNING	4
FÖRKORTNINGAR	7
1 INLEDNING	8
1.1 Ämnet	8
1.2 Syfte och presentation	8
1.3 Avgränsning	9
1.4 Metod	10
2 RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER	11
2.1 Allmänt	11
2.2 Äganderätt	12
3 OLIKA SLAGS TALAN	14
3.1 Fullgörelsetalan RB 13:1	14
3.2 Fastställsetalan RB 13:2	16
3.3 Talan om konstitutiv (rättsgestaltande) dom	17
4 FULLGÖRELSETALAN	19
4.1 Varför fullgörelsetalan	19
4.2 Förutsättningar för fullgörelsetalan	21
4.3 Vad inryms i begreppet fullgörelsetalan	22
4.3.1 Positivt handlande	23
4.3.2 Underlåtande	23
4.3.3 Tålande	24
5 NEGATIV FULLGÖRELSETALAN	26
5.1 Vad avses med negativ fullgörelsetalan	26

5.1.1	Alternativen	26
5.1.2	Förbud för svaranden att fullgöra	27
5.1.3	Skyldighet för svaranden att mottaga en prestation	29
5.2	Varför negativ fullgörelsetalan	29
5.3	Twisten	31
5.3.1	Parts rätt att väcka talan	31
5.3.2	Parts förmåga att disponera över processen och processmaterialet	33
5.4	Förutsättning för negativ fullgörelsetalan	34
5.5	I praktiken	35
5.5.1	Obligationsförhållanden	35
5.5.1.1	Inledning	35
5.5.1.2	Penningförpliktelser	37
5.5.1.3	Naturaförpliktelser - varor	39
5.5.1.4	Naturaförpliktelser - uppdrag	41
5.5.2	Miljörätt	44
5.5.2.1	Lagstiftningen	44
5.5.2.2	Sanktioner	47
5.5.2.3	Problem	48
5.6	Verkställighetsproblemet	48
6	SLUTSATSER	51
6.1	Distinktionen mellan vanlig och negativ fullgörelsetalan	51
6.2	Behov	52
6.3	Avslutning	53
LITTERATURFÖRTECKNING		54
Offentligt tryck		54
Citerad litteratur.		54
Övrigt		55
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		56
NJA		56
Rättsfall från Hovrätterna		56

Sammanfattning

Uppsatsen ämne är negativ fullgörelsetalan i teori och praktik. För att behandla detta ämne har uppsatsen i princip delats upp i tre avdelningar: rättigheter och skyldigheter med en vidareutveckling av äganderätten (kap 2), fullgörelsetalan (kap 3-4) samt negativ fullgörelsetalan (kap 5). I det avslutande 6:e kapitlet görs en avslutande kommentar angående definition och behov.

Genom att diskussionen om förhållandet mellan rättigheter och skyldigheter är av central betydelse för uppsatsen har jag valt att i kap 2, som en inledning till den fortsatta diskussionen i kap 4.1 och 5.2, belysa vad som krävs för att en moralisk rättighet skall bli en juridisk sådan. I samband härmed görs även en kort analys av äganderätten enligt Hohfelds uppställning av kravrättigheter, friheter, kompetenser och immuniteter.

Den andra avdelningen (kap 3-4) inleds med att ange skillnaderna mellan de civilprocessuella taleformerna fullgörelsetalan, fastställsetalan samt talan om konstitutiv dom. Framställningen i kap 3 utgår från RB 13:1-2 samt PLB:s uttalande i SOU 1938:44 s 179 angående konstitutiva domar. För fullgörelsetalans del innebär detta, att i detta kapitel endast undantagen från huvudregeln, att förfallotid skall ha inträffat, analyseras.

I kapitel 4 utvecklas anledningen att väcka en fullgörelsetalan, huvudregeln för när talan får väckas samt vad som kan inrymmas i begreppet fullgörelsetalan. Inledningsvis (kap 4.1) behandlas hur juridiska rättigheter uppstår för en individ samt kopplingen mellan rättigheten och domen. Även processföremålet och orsaken till att en kärande väcker en fullgörelsetalan berörs här. Huvudregeln, d.v.s. att tiden för fullgörelse skall ha inträtt, vilken endast motsatsvis kan utläsas ur RB 13:1, tas upp i kap 4.2. Under rubriken "vad inryms i begreppet fullgörelsetalan" (4.3) är utgångspunkten att en fullgörelsetalan har till syfte att ålägga att utföra "en handling i vidsträckt mening, d.v.s. ett *positivt handlande*, ett *underlåtande* eller ett *tålande*".¹ Här analyseras vad dessa begrepp har för materiell betydelse, allt i avsikten att se vad som täcks in av en vanlig ("positiv") fullgörelsetalan.

Uppsatsens huvudtema är, som redan nämnts, negativ fullgörelsetalan. Kapitel 5 inleds med att utifrån de möjligheter som finns definiera ett användningsområde för begreppet. De alternativ som står till buds är:

- 1: Förbud för svaranden att fullgöra
  - a) gentemot käranden eller
  - b) gentemot tredje man.

---

¹ SOU 1938:44. s 180. Min kursivering.

2: Skyldighet för svaranden att mottaga en prestation.

Alternativ 1a), är vanligtvis en förbudstalan, men kan även avse att ogiltigförklara en tidigare dom mellan samma parter. Detta senare alternativ avslås snabbt på grund av rättskraftsreglerna. För situationen i 1b) visar utredningen att något behov inte finns att väcka en sådan talan, då andra juridiska åtgärder finns att tillgå. Den definition på negativ fullgörelsetalan som används i det fortsatta arbetet är den som härrör ur alternativ 2, alltså ett krav på att svaranden skall mottaga en prestation. Situationen här är alltså den omvända gentemot en fullgörelsetalan, här har käranden ("gäldenären") ett berättigat krav på att få utföra en prestation.

I följande kapitel, 5.2 och 5.3, motiveras varför en negativ fullgörelsetalan kan, eller t.o.m. bör tillåtas i vissa fall. Det första av dessa två kapitel kan karaktäriseras som ett rättspolitiskt ställningstagande medan det andra kapitlet har en juridisk prägel. Kap 5.3 behandlar frågor som rör talerätt och parts förmåga att disponera över processen och processföremålet utifrån dispositionsprincipen ramar.

När det gäller tidpunkten för rätten att få väcka en negativ fullgörelsetalan krävs, såsom visas i kap 5.4, att om gäldenären (käranden) försökt fullgöra sitt åtagande men misslyckats bör detta jämföras med att tiden för fullgörelse har inträtt. Av undantagen i RB 13:1 torde dock endast punkt 4 och 5 vara tillämpbara.

Den praktiska genomgången av användbarheten av negativ fullgörelsetalan görs i kap 5.5. Här har framställningen koncentrerats till att avse obligationsförhållanden samt producentansvaret för avfallsprodukter (miljörätt).

Under rubriken obligationsförhållanden görs en genomgång av gäldenärs möjlighet att reglera en skuld när borgenären inte medverkar. Framställningen har härvid delats upp i penningförpliktelser, naturaförpliktelser - varor samt naturaförpliktelser - uppdrag. Utgångspunkten i dessa avdelningar är den dispositiva regeln i SkbrL 5 § "Är förfallotid ej avtalad, vare gäldenären pliktig...och äge rätt att betala så snart han själv vill". Under rubriken penningförpliktelser behandlas frågan om hur en gäldenär med befriande verkan kan reglera en skuld både när storleken på skulden är fastslagen och när storleken är okänd. Under de två rubriker som rör naturaförprestationer anförs inte bara vilka möjligheter en naturagäldenär har för att uppfylla sina förpliktelser, utan även de skäl som talar för och emot att tillåta en negativ fullgörelsetalan, d.v.s. ett krav på att svaranden skall mottaga en prestation.

Den andra situationen som används för att praktiskt tillämpa negativ fullgörelsetalan har gjorts inom miljörätten. Utgångspunkten här är gällande lagstiftning med anslutande förord-

ningar rörande producentansvaret. Det ansvar som kan åläggas en producent är antingen ett ekonomiskt eller ett fysiskt ansvar. När ansvaret endast är ekonomiskt finns det möjlighet att genom en producentavgift tvinga producenten att betala för verksamhet som främjar ett kretsloppssystem. Det fysiska ansvaret innebär ett mer direkt ansvar för producenterna. Här är de inte bara skyldiga att betala för sina restprodukter utan åläggs att se till att avfallet blir omhändertaget. Denna skyldighet kan fullgöras på olika sätt, t.ex. genom återvinningsbolag. Problemet som kan uppstå är när enstaka producenter väljer att undandra sig sin skyldighet enligt den reglering som finns, eller kommer att finnas. Genom att straffrättsliga sanktioner i regel saknas bör det finnas en möjlighet att genom en civilprocess ålägga en producent att bidra till kretsloppssamhället.

För att en fullgörelsedom skall vara effektiv krävs det inte bara att lämpliga processuella instrument finns, det måste även finnas möjlighet att tvångsvis verkställa domen. Kap 5.6 behandlar möjligheten att utifrån UB:s regler, i huvudsak UB 16:10-12, verkställa en negativ fullgörelsetalan.

Uppsatsens avslutande kapitel (6) klargör utifrån den definition som gjorts i kap 5.1 distinktionen mellan vanlig och negativ fullgörelsetalan, samt kommenterar behovet av den senare.

Förkortningar

AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.
EMRK	Europeiska människorättskonventionen.
HB	Handelsbalk.
HD	Högsta domstolen.
HovR	Hovrätten.
JB	Jordabalk (1970:994).
KköpL	Konsumentköplag (1990:232).
KL	Konkurslag (1987:672).
KTjL	Konsumenttjänstlag (1985:716).
KöpL	Köplag (1990:931).
LKP	Lag (1985:426) om kemiska produkter.
MB	Miljöbalk (1998:808).
NJA	Nytt juridiskt arkiv avd 1.
PLB	Processlagberedningen i SOU 1938:44.
RB	Rättegångsbalk (1942:740).
RF	Regeringsformen.
RL	Renhållningslag (1979:596).
SkbrL	Lag (1936:81) om skuldebrev.
SvJT	Svensk Juristtidning.
UB	Utsökningsbalk (1981:774)
URL	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.
ZPO	Zivilprozessordnung.

1 Inledning

1.1 Ämnet

Den första idén till detta examensarbete föddes under femte terminens studier i processrätt. Under studierna av Ekelöfs rättskraftslära,¹ i synnerhet med tanke på konkurrerande processer mellan samma parter och i fall där en doms rättskraft träffar tredje man,² föddes en idé om att det ibland kan finnas behov av en omvänd ("negativ") fullgörelsetalan. Under sjunde terminens studier i allmän rättslära, främst med tanke på delarna som behandlade olika rättviseteorier inklusive Hohfeldts analys av rättigheter, grodde idén ytterligare om begreppet "negativ fullgörelsetalan". Kanske skulle det ibland vara möjligt, eventuellt till och med nödvändigt, för en part som normalt är svarande i en rättegång ("gäldenär") att väcka en talan med den betydelsen att han har rätt att fullgöra en skyldighet. Här har det uppstått två möjligheter att använda sig av termen "negativ fullgörelsetalan". Detta arbete är ett försök att klargöra:

- a) vad termen negativ fullgörelsetalan lämpligen skulle innebära, och
- b) om det är praktiskt möjligt att använda en sådan.

1.2 Syfte och presentation

Syftet med denna uppsats är, som redan nämnts, att försöka klarlägga vad en negativ fullgörelsetalan skulle kunna vara samt applicera denna definition på några rättsområden. För att uppnå detta krävs inte bara att man undersöker vad som utgör en fullgörelsetalan, utan även en diskussion om de bakomliggande rättigheterna som utgör grunden för fullgörelsetalan. Av denna anledning har en stor del av uppsatsen använts till att diskutera förhållandet rättighet - skyldighet.

Då en stor del av arbetet behandlar rättigheter i allmänhet och äganderätt i synnerhet har jag i kapitel 2 valt att ge en kort introduktion till ämnet. Temat återkommer på flera ställen i uppsatsen (kap 4.1 och 5.2). Kap 4 innehåller en översikt över de civilprocessrättsliga taleformer som tillåts. Detta kapitel tar sitt avstamp i RB:s regler om fullgörelsetalan och fastställsetalan (RB 13:1-2) samt PLB:s uttalande om rättsgestaltande domar.

---

¹ Ekelöf III s 101ff

² Ekelöf III s 113 vid not 51, s 114 om *condictio indebiti*, s 116 "Och har kärmålet bifallits, kan B tänkas väcka talan...", s 118 "I processen nr 2 bifölls A:s talan...", s 125 om *factum superveniens*, s 136f om NJA 1965 s 94 samt not 152 (s 137), s 145ff angående trepartsförhållande.

Kap 4 innehåller en genomgång av bakgrunden till fullgörelsetalan samt en framställning om vad en fullgörelsetalan egentligen innebär. I kap 5 behandlas så negativ fullgörelsetalan. Kap 5 inleds (kap 5.1) med ett försök att utreda vad en negativ fullgörelsetalan skulle vara. I kap 5.2, 5.3 och 5.4 anges förutsättningar för varför och när man bör tillåta denna taleform. I kap 5.5 appliceras den i kap 5.1 framtagna definitionen på två rättsområden: obligationsrätt (kap 5.5.1) och miljö rätt (5.5.2), för att försöka utröna om det finns något egentligt behov av denna form av talan. I kap 5.6 diskuteras problemet med verkställighet av en dom.

Uppsatsen avslutas (kap 6) med ett försök att klargöra distinktionen mellan vanlig och negativ fullgörelsetalan samt behovet av den senare. Då mycket av själva analysen ligger inbyggd i de tidigare kapitlen har jag valt att hålla detta kapitel kort och koncentrerat.

1.3 Avgränsning

Vad gäller avgränsningar inom ämnet kan dessa anses vara två: dels processrättsliga dels materialrättsliga avgränsningar.

När det gäller den processrättsliga avgränsningen har jag valt att bortse från en del problem, sålunda berörs inte bevisbörde- och inte heller beviskravsfrågor. Vidare bortses nästan helt från verkningar gentemot tredje man, d.v.s. sakrättsliga frågor. I något fall rör dock framställningen ett trepartsförhållande, varför även vissa sakrättsliga verkningar berörs, dock utan att framställningen gör anspråk på att vara heltäckande.

I den materialrättsliga delen, d.v.s. kap 5.5, har diskussionen om den praktiska användningen av negativ fullgörelsetalan begränsats till obligationsrättsliga frågor samt producentansvaret inom miljö rätten. Att obligationsrätten använts beror på den stora betydelse denna har för samhällslivet i stort, samt att obligationsrättsliga frågor ofta är relativt allmängiltiga.

Inom miljö rätten har negativ fullgörelsetalan enbart applicerats på producentansvaret, anledningen till detta beror inte på att taleformen skulle sakna intresse i andra miljö rättsliga frågor, t.ex. export av giftigt avfall etc, utan på grund av att diskussionen enklast tar sitt avstamp i en allmängiltig del som ändå är så pass specialiserad att de flesta kan applicera situationen på andra frågor inom miljö rätten.

I övrigt bortses från en hel del frågor som kanske kan, eller t.o.m. bör, behandlas i en framställning som gör anspråk på att vara heltäckande. Sålunda bortses från att visst beteende kan orsaka skatterättsliga konsekvenser (t.ex. kap 5.5.1) för de inblandade. Likaså bortses från

offentlighetsrättsliga frågor som eventuellt skulle vara av intresse för någon läsare. Men då framställningen i huvudsak har koncentrerats till ett principiellt plan, med koppling till materiella rättsområden som de flesta kan ta till sig, har jag valt att i huvudsak koncentrera mig på vad en negativ fullgörelsetalan är samt kopplat detta till ett par allmängiltiga rättsområden.

1.4 Metod

Vad gäller det valda arbetssättet har litteraturstudier använts. I huvudsak genom studier av de främsta inom 1900-talets processrätt, t.ex. Per Olof Ekelöf, Karl Olivecrona, Åke Hassler, Lars Welamson m.fl, samt genom studier av lagars och förarbetens innehåll.

Då litteraturen i huvudsak inte nämner begreppet "negativ fullgörelsetalan" har arbetet varit relativt omfattande. Den verkliga litteraturen som använts för detta arbete är betydligt mer omfattande vad gäller idéer och inspiration, men då dessa endast använts som idégivare till ämnet eller detaljer har jag valt att inte ange dem då litteraturlistan redan nu är relativt omfattande. Denna onämnda litteratur innehåller dock i huvudsak andra skrifter av citerade författare.

Rättsfall har använts endast i begränsad omfattning, och då främst för att påvisa hur vissa frågor lösts i praxis.

2 Rättigheter och skyldigheter

2.1 Allmänt

Ända sedan urminnes tider har det funnits en föreställning om vissa grundläggande rättigheter. Striden som förekommit i den filosofiska och rättsfilosofiska litteraturen har knappast handlat om rättigheter existerar eller inte, utan mer om hur dessa rättigheter uppkommer. Naturrätten med suum-läran hävdar att rättigheter beror på en övermänsklig, gudomlig kraft,¹ medan Hägerströmianerna hävdar att rättigheter endast existerar i en av människan skapad idévärld.² Mellan dessa ytterligheter kan man hitta ett antal blandteorier.³ Men dessa rättigheter är varken absoluta eller statiska. De varierar både med avseende på plats och tid. Sålunda är inte ens en sådan grundläggande rättighet som rätten till sitt eget liv absolut eller statisk. Skulle den vara absolut så skulle inte en stat kunna tvinga ut sitt folk i krig, skulle den vara statisk skulle dödsstraffet inte vara omdebatterat och under avskaffande (åtminstone i de Västeuropeiska länderna).

Ofta när man på det mer generella planet diskuterar rättigheter blandar man ihop moraliska och juridiska rättigheter. Visserligen är det ofta som dessa varianter sammanfaller, men långt ifrån alltid. För att en moralisk rättighet skall omvandlas till en juridisk rättighet krävs således något mer; ett rättsskyddsintresse. Rättsskyddsintresset kan kort beskrivas som lagstiftarens gillande och godkännande av en moralisk rättighet, framför allt om beslutet har fattats i en demokratisk anda med hänsynstagande till berättigade synpunkter från minoriteten.⁴ Sålunda har den gamla, men fortfarande giltiga devisen *pacta sunt servanda* genom lagstiftarens försorg blivit en juridisk rättighet (dvs part har rätt att kräva att motpart uppfyller ett ingånget avtal), men genom ogiltighetsgrunderna i avtalslagens 3:e kapitel har ett skydd mot påtvingade avtal införts. Vidare bör den möjlighet till jämkning av oskäligen avtal eller avtalsvillkor som införts i AvtL 36 § ses som ett utsträckt skydd för svagare, skyddsvärda parter. Även om det huvudsakliga rättsskyddsintresset i avtalslagen är att ingångna avtal skall hållas bör man se ogiltighets- och jämningsgrunderna som en utvidgning av svagare parter behov av ett rättsskydd.

---

¹ Strömberg Tore, Rättsfilosofins historia i huvuddrag s 26f.

² Olivecrona Karl, Rätt och Dom s 90ff.

³ Huruvida det verkligen är rätt att anse att Grotius och Hägerström är varandras motpoler kan betvivlas då bägge härleder rättigheter till abstraktioner, Grotius till Gud och Hägerström till en idéföreställning hos människan. Kanske vore det bättre att sätta en positivistiska syn på rättigheter som motsats till bägge ovanstående (se Simmonds Nigel E, Juridiska principfrågor s 148ff).

⁴ Problemet med hur moraliska rättigheter uppkommer frångås här.

Vid en analys av rättigheter är det ofrånkomligt att man tar upp den motsatta sidan, dvs motpartens plikt eller skyldighet att uppfylla en parts rättighet. De flesta rättigheter kan sägas uttrycka en (bestämd) persons krav gentemot en annan (bestämd) person. Oavsett vilken väg man väljer när det gäller att analysera rättigheter, och i förlängningen processföremålet, måste man ofta, men inte alltid, ställa upp parförhållandet rättighet - skyldighet.

Hitintills har rättsskyddet koncentrerats till att avse möjlighet att genomdriva en rättighet. Detta oavsett om rättigheten avser ett krav på att motparten skall uppfylla en förpliktelse (t.ex. utge något), eller om rättigheten avser en rätt att inte uppfylla en förpliktelse (t.ex. då ett avtal har slutits p.g.a. svek). Frågan blir då om det kan finnas ett rättsskyddsintresse för att en person skall kunna genomdriva uppfyllandet av sin skyldighet (d.v.s. om det kan finnas en rättighet att få uppfylla en skyldighet), denna fråga kommer att behandlas i kap 5.2 och 5.5.1.

2.2 Äganderätt

Hohfeld har i sin analys av rättigheter utvecklat en lära som innebär att alla rättigheter kan brytas ner i fyra grundläggande rättigheter. Sålunda talar man om *kravrättigheter*, *friheter*, *kompetenser och immuniteter*.⁵ Enligt Hohfelds vidare indelning kan kravrättigheter och friheter delas in i positiva respektive negativa dylika, varför man erhåller sex elementära relationer.

Hohfelds teori om korresponderande (krav-) rättigheter och plikter (skyldigheter) är främst användbar inom civilrätten då dessa rättigheter härstammar från ett förhållande gentemot en bestämd person, eller uppkommer till följd av att en person har orsakat en händelse (utomobligatoriskt skadestånd).⁶ Sålunda kan man med hjälp av Hohfelds teori dela in äganderätten i följande delar: vad gäller de positiva kravrättigheterna är det tveksamt om man kan hitta sådana som tillhör äganderätten, annat än rent hypotetiska. De negativa kravrättigheterna kan sammanfattas i att en ägare har anspråk på att andra inte utan samtycke skall förfoga över objektet. Friheten en ägare har är att använda objektet (positiv frihet) eller underlåta att använda det (negativ frihet). Den kompetens en ägare besitter är att han har rätt att t.ex. sälja, ge bort eller pantsätta objektet. Kompetensen är exklusiv i den meningen att ägaren har immunitet mot att andra personer rättsligt kan förfoga över objektet.⁷ Alla dessa rättigheter kan visserli-

---

⁵ Simmonds Nigel E, Juridiska principfrågor s 136.

⁶ Om det utomobligatoriska skadeståndet verkligen skall hänföras till civilrätten råder delade meningar. Men av tradition har även denna blandning av straffrätt och civilrätt vanligen accepterats som en del av civilrätten.

⁷ Indelningen av äganderätt enligt Hohfeld är baserad på: Lindahl Lars, Modellsvar till fråga 2, Tentamen 980117.

gen vara inskränkta genom lag eller avtal.⁸ Sålunda kan i lag eller avtal vissa villkor vara föreskrivna för användandet, t.ex. att tillstånd skall inhämtas från myndighet eller delägare. Som exempel på inskränkningar i kompetens kan hembudsskyldighet av fastighet eller aktier och för immunitet kan expropriation anföras.⁹

Från den fullgågna äganderätten särskiljs vanligen begränsade sakrätter, vilka består av säkerhetsrätter och bruksrätter.¹⁰ Till skillnad mot äganderätten, som anses vara giltig mot alla, kräver begränsade sakrätter ett partsförhållande. Till säkerhetsrätter hör bl.a. panträtt, retentionsrätt och företagshypotek.¹¹ Bruksrätten består vanligen av en nyttjanderätt, d.v.s. ett tillstånd för en person att använda fast eller lös egendom som tillhör annan. Distinktionen mellan äganderätt och begränsade sakrätter är framför allt viktig när den ena parten i ett partsförhållande blir insolvent.¹²

Då en nyttjanderätt kan ses som en (kraftigt) begränsad äganderätt har jag, för att inte onödigtvis tynga ner språkbruket i detta arbete, för avsikt att använda termen äganderätt som en samlingsterm för både äganderätt och nyttjanderätt.

---

⁸ Se not 7 och Håstad Torgny, Sakrätt avseende lös egendom s 21.

⁹ Lindahl Lars, Modellsvar till fråga 2, Tentamen 980117.

¹⁰ Håstad Torgny, Sakrätt avseende lös egendom s 24.

¹¹ Håstad Torgny, Sakrätt avseende lös egendom s 24f.

¹² Håstad Torgny, Sakrätt avseende lös egendom s 26f.

3 Olika slags talan

Om civilrätten kan påstås att den tilldelar personer (såväl fysiska som juridiska) materiella rättigheter, medan processrätten gör det möjligt att genomdriva dessa materiella rättigheter (fullgörelsedom) eller avgöra vad som gäller mellan två personer (fastställsedom). Vidare ger processrätten en möjlighet att genomföra en civilrättslig statusförändring genom en konstitutiv (rättsgestaltande) dom.

Genom stadgandet i RB 17:3 "*[d]om må ej givas över annat eller mera än vad part i behörig ordning yrkat*" erhålls en koppling mellan det möjliga domslutet och den väckta talan.¹ När domstolen efter en materiell prövning skiljer en sak från sig meddelar den en dom. Även om det har gjorts ett antal försök att klassificera olika domslut,² så erkänner RB 13 kap i huvudsak två olika taleformer: fullgörelsetalan (RB 13:1) och fastställsetalan (RB 13:2). Genom speciallagstiftning utökas dock möjliga taleformer till att även omfatta konstitutiva domar.³

3.1 Fullgörelsetalan RB 13:1⁴

En fullgörelsetalan kan ses som en begäran att domstolen skall utfärda en dom som, med hjälp av myndigheter, tvingar svaranden att utföra en prestation. Denna prestation kan t.ex. bestå i att svaranden skall betala kändaren en summa pengar, överlämna lös egendom, avträda en fastighet eller utföra någon annan prestation.

Vid införandet av nya RB kom de undantag från huvudregeln, att förfallotid skall ha inträtt, som praxis hade skapat att lagfästas i RB 13:1.⁵ De fem undantagen som anges i RB 13:1 skall kort beröras här nedan. Huvudregeln, vilken i huvudsak motsatsvis kan utläsas av inledningen till RB 13:1, behandlas i kap 4.2.

---

¹ Min kursivering.

² Se t.ex. Olivecrona Karl, Domen i tvistemål s 78 och 80.

³ Ekelöf har valt att klassificera "talan om vitessanktionerade dom" (förbudsdomar) som en särskilt kategori (se Ekelöf II s 119ff) vilket dock torde vara en fullgörelsedom enligt SOU 1938:44 s 180, jfr även Olivecrona Karl, Domen i tvistemål s 75. Förbudstalan behandlas i detta arbete i kap 4.3.2.

⁴ I huvudsak baserat på SOU 1938:44 s 179ff.

⁵ SOU 1938:44 s 180 med där vid not 2 anförda rättsfall. Jfr även Kallenberg Ernst, Svensk civilprocessrätt band I s 910ff angående fullgörelsetalan innan nya RB.

Domstolen skall ex officio pröva om förutsättningarna för en fullgörelsetalan föreligger, om så ej är fallet skall talan avvisas.⁶ Men rekvisitet i huvudregeln, att förfallodagen har inträtt, är inte en processförutsättning utan en fråga för materiell prövning.⁷

Det första undantaget rör periodiska prestationer. Regleringen tar i första hand sikte på sådana förpliktelser vilka utgår ur ett oneröst rättsförhållande, som underhåll på familjerättslig grund samt ersättning för olycksfall och liknande. I SOU 1938:44 har direkt uttalats, att RB 13:1 1 p ej kan tillämpas vid avbetalningsköp och andra prestationer på obligationsrättslig grund,⁸ däremot kan punkten tillämpas för avtalsförhållanden som rör arbets- eller försäkringsavtal. Kraven för att tillämpa denna punkt är att *fullgörelsen inte beror på redan lämnat eller framtida vederlag* samt att *någon av de periodiska prestationerna har förfallit utan att fullgörelse skett*.

I andra punkten ges käranden rätt att framställa ett alternativt yrkande som skall fullgöras om huvudyrkandet inte kan fullgöras. Här avses i första hand att käranden yrkar att utfå viss egendom från svaranden, men om detta ej är möjligt yrkar käranden utfå ersättning för egendomens värde. Även alternativa yrkanden mot flera svaranden, t.ex. huvudyrkande gentemot gäldenär och alternativt yrkande mot en enkel borgensman, faller under detta undantag.

I RB 13:1 3 p ges käranden möjlighet att kräva ränta tills fullgörelse av huvudförpliktelsen sker. Vidare ges även en rätt att kräva fullgörelse av en tilläggsförpliktelse som beror på huvudförpliktelsen. Processlagberedningen nämner fall som "ersättning för avsaknad av en fastighet, intill dess svaranden sörjer för att käranden kommer i åtnjutande av den".⁹

Punkt 4 behandlar fall där det är av vikt för käranden att fullgörelse sker i rätt tid samt att det finns särskild anledning anta att svaranden ej kommer att fullgöra sina åtaganden i rätt tid. Punkten omfattar såväl engångsprestationer som periodiska prestationer, men till skillnad mot punkt 1 rör det sig här om åtaganden enligt avtal.

Det femte och sista undantaget från huvudregeln möjliggör fullgörelsetalan även i fall när huvudregeln eller undantag 1-4 inte är tillämpliga. Här krävs dock uttryckligt stöd i lag för att en fullgörelsetalan skall upptas av domstol.

---

⁶ SOU 1938:44 s 182.

⁷ Ekelöf II s 107.

⁸ SOU 1938:44 s 181.

⁹ SOU 1938:44 s 181.

3.2 Fastställsetalan RB 13:2

RB 13:2 behandlar möjligheten att väcka en fastställsetalan. Tillåtligheten av en sådan talan är av relativt sent datum, ett av de första stadgande om fastställsetalan återfinns i tyska Zivilprozessordnung av 1877.¹⁰ Så sent som 1946 skrev förre justitierådet Nils Alexandersson: "Än mindre kan hans talan, utan att han har något anspråk på viss fullgörelse att framställa, gå ut blott på att få fastslaget att en viss rättighet för honom föreligger eller ett visst rättsförhållande, t.ex. att ett avtal mellan honom och svarande förefinns, som har bindande kraft".¹¹ Innan nya RB infördes tilläts fastställsetalan endast i vissa specialförfattningar,¹² men praxis hade i allt större omfattning tillåtit väckande av fastställsetalan, vilket kom till uttryck i RB 13:2.¹³

En fastställsetalan väcks för att få utrett om två parter har ett rättsförhållande eller inte. Om käranden i sin talan påstår att det existerar ett sådant förhållande talar man om *positiv fastställsetalan*, om käranden avser att fastslå att något sådant förhållande inte existerar är det en *negativ fastställsetalan*.¹⁴

Enligt den generella regeln i RB 13:2 1 st får en fastställsetalan tas upp om det är *ovisst om visst rättsförhållande består eller icke består* samt *om detta länder käranden till förfång*. Genom skrivningen, att det skall vara käranden till förfång om han inte får saken utredd, undviks att en obefogad fastställsetalan inleds.¹⁵ Med *förfång* avses, att det är en begränsning i kärändens frihet, eller möjlighet att fritt förfoga över objektet för processen och att denna inskränkning beror på ovissheten.¹⁶

Att svaranden bestrider käromålet är varken en tillräcklig eller nödvändig förutsättning för att en fastställsetalan skall tillåtas.¹⁷ Skenbart kan det tyckas att om svarande inledningsvis

---

¹⁰ Olivecrona Karl, Rätt och Dom s 378.

¹¹ Alexandersson Nils, Domstolar och rättegång, Norstedts Juridiska Handbok s 972.

¹² Se t.ex. 6 § förordningen den 4 mars 1862 om tioårig preskription och 69 § utsökningslagen.

¹³ SOU 1938:44 s 182 med där vid not 1 anförda rättsfall. Jfr även Kallenberg Ernst, Svensk civilprocessrätt band I s 931ff angående fastställsetalan innan nya RB.

¹⁴ När det rör sig om en negativ fastställsetalan påstår Olivecrona (Rätt och dom s 176) att detta är ett anteciperat käromål av svaranden. Det vill säga att man fingerar att svaranden har inlett rättegången med en begäran att rätten skall fastslå att det existerar ett rättsförhållande mellan parterna och att talan ogillas.

¹⁵ I princip skulle det vara möjligt att gentemot varje annan person inleda ett antal negativa fastställsetalan, om inte rekvisitet förfång fanns med i lagtexten. Genom stadgandet i RB 9:1 finns det dock sanktionsmöjlighet gentemot obefogade processer i tvistemål.

¹⁶ SOU 1938:44 s 183.

¹⁷ Larsson Sven, Förutsättningarna för fastställsetalan, SvJT 1974 s 479.

medger kändens yrkande så råder det inte ovisshet om rättsförhållandets bestånd och, att talan därför skall avvisas.¹⁸ Men varken ett inledningsvis, eller senare givet medgivande binder svaranden utanför processen, varför känden kan behöva en dom där hans talan bifalls.¹⁹

I motsats till ovisshetskravet är kravet på förfång ett processhinder. Skulle förfånget upphöra under processens gång skall talan avvisas.²⁰

I paragrafens andra stycke krävs inte att ovissheten är till förfång för känden, däremot skall det vara fråga om ett prejudiciellt rättsförhållande, som är av betydelse för prövningen av målet. Visserligen kan domstolen prova alla frågor som har betydelse i ett mål, men denna prövning sker då i domskälen vilka inte är bindande i ett senare mål. Som exempel på fall där 2 st kan tillämpas nämns bland annat fall där "hyresvärden kräver hyresgästen på hyra för viss tid och tvist råder om hela hyresavtalets giltighet".²¹

Enligt processlagberedningen är förutsättningarna för tillåtelse av fastställelsetalan enligt 2 stycket, "att det prejudicierande rättsförhållandet är i viss mån fristående från det, varom det tvistas...Men förutsättningen för fastställelsetalan föreligger också, när det, varom tvistas, härflyter ur ett sammansatt rättsförhållande och tvist uppstår om detta senare i sin helhet".²²

I 3 st ges förskrift om, att fastställelsetalan är tillåten om stöd finns i lag, trots att förutsättningarna i 1 och 2 st inte är uppfyllda.²³

En fastställelседom kan inte tjäna som exekutionstitel då den inte ålägger svaranden att utföra en prestation, däremot kan den fungera prejudicierande i en efterföljande fullgörelsetalan.

3.3 Talan om konstitutiv (rättsgestaltande) dom

En talan om en konstitutiv dom har till syfte att förändra en persons civilrättsliga status. Att i detta arbete klargöra eller fastslå vad som avses med en konstitutiv dom låter sig dock inte göras, men som typexempel på en statusförändrande dom brukar dom om äktenskapsskillnad

---

¹⁸ Welamson är av motsatt uppfattning, d.v.s. han anser att ovissheten är ett nödvändig förutsättning, Welamson Lars, Svensk rättspraxis: Civil- och straffrättsprocess, SvJT 1989 s 516.

¹⁹ Ekelöf II s 113.

²⁰ NJA 1987 s 317 där HovR avvisade talan sedan förfånget upphört.

²¹ SOU 1938:44 s 183.

²² SOU 1938:44 s 183.

²³ Sådant lagstöd finns t.ex. i patentlagen (SFS 1967:837) 63 §.

användas. I äldre litteratur kan man hitta en mängd domar som brukade hänföras till kategorin rättsgestaltande domar.²⁴ Sålunda har t.ex. domar om upphävande av bolagsstämmobeslut, ogillande av patent och upphörande av servitut anförts. I senare litteratur har dock denna kategori av domar begränsats betydligt. Olivecrona har senare hävdat att "[s]tatusdomarna innebära en social klassificering eller omklassificering av personer, vilka kan och får företagas *endast* i denna form och *endast* under förutsättningar som prövas av domstol".²⁵ Samma uppfattning verkar Ekelöf komma fram till genom att koppla ihop konstitutiva domar med stadgandet i RB 18:2 "rättsförhållande, som enligt lag ej må bestämmas annorledes än genom dom".²⁶ Ekelöf kan dock inte ha avsett, att beteckna endast domar som omfattas av RB 18:2 såsom konstitutiva, då han även hävdar att straffdomar är konstitutiva och RB 18:2 är placerad i avdelningen för tvistemål.²⁷

Enligt processlagberedningens antagna förslag så är förutsättningen för tillåtligheten av en konstitutiv talan "att sådan är tillåten *endast* i de särskilda fall, då lagstiftaren medger detta eller måste anses utgå från att den är medgiven".²⁸

En konstitutiv dom är antingen exigibel d.v.s. den kan tvångsvis verkställas genom myndighets försorg, eller inexigibel, d.v.s. ha karaktären av en fastställelsetalan. Som exempel på exigibla konstitutiva domar kan straffdomar nämnas.²⁹ De flesta rättsgestaltande domar är dock av sådant slag att de inte kan verkställas.

---

²⁴ Olivecrona Karl, *Domen i tvistemål* s 59f med där anförda litteraturhänvisningar.

²⁵ Olivecrona Karl, *Rätt och dom* s 173. Min kursivering.

²⁶ Ekelöf II s 121f.

²⁷ Ekelöf II s 122.

²⁸ SOU 1938:44 s 179. Min kursivering.

²⁹ Ekelöf II s 122.

4 Fullgörelsetalan

4.1 Varför fullgörelsetalan

Civilrättsliga rättigheters uppkomst brukar förklaras med, att ett eller flera rättsfakta har inträffat. Rent logiskt kan det uttryckas med satsen *om A så B*,¹ där A utgör ett, eller flera rättsfakta och B en rättighet. Sålunda kan man säga: *om K avgivit ett anbud och S avgivit en ren accept så har rättigheten för K att kräva att S uppfyller sin del av avtalet uppkommit*. Rättsfakta skulle i detta fall utgöras av anbudet och den rena accepten. Rättigheter kan sägas utgöra en del av en princip, ovanstående kan påstås vara en rättigheten som härstammar ur principen *avtal skall hållas*.

Rättighetens uppkomst, fortlevnad och upphörande beror alltså på olika rättsfakta som inträffar. Visserligen kan denna uppställning kritiseras, delvis med rätta. De flesta civilrättsliga rättigheter uppkommer genom att personer skapar inbördes relationer,² detta torde oftast inte skapa något problem vad gäller den dispositiva civilrätten.³ Samma förklaringsätt kan även användas, om än något krystat på den indispositiva delen av civilrätten, kanske främst familjerätten. Innan rätten till äktenskapsskillnad gjordes ovillkorlig kunde även denna rättighet ses som beroende av att rättsfakta (t.ex. lång och svår söndring, äktenskapsbrott etc.) inträffat. Men även idag kan man hävda att rättigheten att erhålla äktenskapsskillnad beror på att rättsfakta inträffat, nämligen vigsel. En person som inte ingått äktenskap kan knappast hävda en rättighet till äktenskapsskillnad. Även inom den dispositiva rätten blir dock förklaringsättet ibland något krystat. Sålunda kan bröstarvinges rätt till arv kan ses som beroende på rättsfakta, dels skall personen vara släkt i rakt nedstigande led till arvlåtaren, dels skall arvlåtaren ha avlidit.

För att koppla ihop rättigheten med den avgivna domen har några teorier ställts upp. Den teori som fick mest spridning i början av 1900-talets Sverige var omdömeteorin, vilken förespråkades av bl.a. Kallenberg.⁴ Denna teori hävdar att domen skall ses som ett omdöme om en rättighets existens eller icke-existens,⁵ och har med rätta kritiserats av Olivecrona.⁶ Omdö-

---

¹ Enligt sanningstabell för en Om...så sats så kan B inträffa oavsett om A inträffat eller inte (B kan inträffa p.g.a. någon annan händelse än A). Det enda man kan sluta sig till är att om B är falsk måste A vara falsk.

² Relation används här i vidsträckt mening och avser vanligen ett kontraktsförhållande.

³ Vad gäller utomobligatoriskt skadestånd har det laborerats med olika teorier om fiktiva kontrakt etc för att förklara rättigheten att erhålla skadestånd. Denna diskussion får dock anses ligga utanför detta arbete.

⁴ Kallenberg Ernst, Grundfrågor angående domen i tvistemål, SvJT 1944 s 359f.

⁵ Olivecrona Karl, Rätt och Dom s 23f.

⁶ Olivecrona Karl, Rätt och dom s 51, 57ff, 129 och 182.

mesteorin har sitt ursprung i läran om en särskild juridisk (formell) sanning som härstammar från medeltidens legala bevisteori.⁷ Hade något bevisats genom två ojäviga vittnen var det juridiskt sant och domen sattes i stället för den tidigare rättigheten varvid domen tänktes konstituera ett rättsförhållande mellan parterna.⁸ När det gäller kopplingen mellan dom och rättighet är det, enligt min mening, viktigt att hålla isär existensen av en rättighet och möjligheten att bevisa den, samt att rättighetens existens är oberoende av bevisning.⁹ Ekelöf har sammanfattat denna tankegång om omdömosteorin med "att föremålet för en civilprocess är en påstådd rättighet eller m.a.o. frågan om dess existens".¹⁰

Vad som klart kan konstateras är att domen varken kan konstituera eller upphäva en rättighet. Däremot materialiserar domen rättigheten i den meningen att rättigheten går från ett abstrakt tillstånd till en konkretiserad handling från svaranden. Inte heller kan man se domen som ett omdöme om en rättighet. Rättigheten existerar oavsett vad kändanden kan bevisa.¹¹ Vad som bevisas i en process är inte rättighetens existens utan att vissa rättsfakta har inträffat.

Föremålet för processen kan sägas vara ett *äganderättsanspråk till individuellt bestämd egendom* eller en *fordringsrätt till generiskt bestämd egendom*.^{12, 13} Som en sammanfattning av dessa båda begrepp kommer jag att använda *äganderättsanspråk* och enbart använda den separata terminologin där sammanhanget kräver det.¹⁴

Oavsett om det är fast egendom, lösa saker eller penningar som processen handlar om hävdar kändanden att han är ägare till föremålet. Att vissa föremål är generiskt bestämda, eller med ett annat ord fungibla, t.ex. pengar, har knappast någon betydelse för denna betraktelse av processföremålet.

En fullgörelsetalan kan alltså sägas grunda sig på ett äganderättsanspråk och återställande av besittning. Är det fråga om att ålägga svaranden ett positivt handlande,¹⁵ torde detta betraktelsesätt inte vålla något problem, kändanden har för avsikt att utkräva vad som tillhör honom.

---

⁷ Olivecrona Karl, Rätt och dom s 53.

⁸ Olivecrona Karl, Rätt och dom s 53 och 68.

⁹ Olivecrona Karl, Rätt och dom s 21 och s 93.

¹⁰ Ekelöf Grundbegrepp s 72.

¹¹ Ekelöf hävdar att detta är en "högst primitiv hypostasering av rättighetsbegreppet", se Ekelöf Grundbegrepp s 72f.

¹² Håstad Torgny, Sakrätt avseende lös egendom s 22f.

¹³ En fordran kan även avse ett krav på att svaranden skall utföra ett uppdrag.

¹⁴ Med äganderätt avses här även nyttjanderätt, se kap 2.2 slutet.

¹⁵ Se kap. 4.3.1.

Men en fullgörelsetalan kan även avse krav att svaranden skall underlåta eller tåla något.¹⁶ Gäller det ett krav på att svaranden skall underlåta ett agerande har kändanden för avsikt att skydda sin äganderätt till något. Vid en talan om att svaranden skall tåla något har kändanden avsikten att göra ett intrång i svarandens rättssfär. Visserligen kan det i det sistnämnda fallet handla om en äganderätt i betydligt inskränkt mening, en nyttjanderätt, men likväl avser talan att berika kändanden.

Domen kan som tidigare sagts inte heller utgöra ett omdöme om rättigheten. Det är inte rättigheten som bedöms, varken i domskäl eller domslut. Visserligen åläggs svaranden att uppfylla en förpliktelse, men omdömet gäller inte rättigheten eller förpliktelsen. Omdömet som domstolen gör är angående bevisningens styrka, d.v.s. om kändanden har lyckats uppfylla beviskraven för att rättsfakta skall anses ha inträffat. Låt oss exemplifiera lite: anta att K såsom försträckning har överlämnat 5.000 kronor till S.¹⁷ Härigenom har en rättighet uppkommit för K, hon kan kräva att S återbetalar försträckningen. Om så inte sker kan K i en process yrka att domstolen utfärdar en dom med innebörden att S kan tvingas, med hjälp av kronofogdemyndigheten, att överlämna 5.000 kronor till K som återbetalning. Enligt principen om den fria bevisprövningen så skall domstolen bedöma all bevisning som kan vara av vikt för hennes talan, se RB 35:1. Lyckas K inte bevisa att försträckningen verkligen ägt rum, d.v.s. nå upp till beviskravet för att rättsfakta skall ha inträffat skall domstolen ogilla K:s talan.¹⁸ Lyckas hon uppnå beviskravet så skall domstolen bifalla hennes talan. Omdömet domstolen utfärdar är alltså ett omdöme om bevisningens styrka för ett visst rättsfaktums existens och inte ett omdöme om rättighetens existens. Men den materiella följderna av domen blir att rättigheten konkretiseras.

4.2 Förutsättningar för fullgörelsetalan

Som nämnts ovan (kap 3.1) finns det i RB inga lagstadgade krav för vad som krävs för att väcka en fullgörelsetalan enligt huvudregeln. Motsatsvis kan dock av inledningen till RB 13:1 utläsas att tiden för fullgörelse skall vara inne vid målets avgörande. Undantagen från huvudregeln finns däremot klart angivna i RB 13:1 och har behandlats i kap 3.1.

---

¹⁶ Se kap 4.3.2 och 4.3.3.

¹⁷ För enkelhetens skull bortses härifrån möjligheten för S att hävda motfakta. Vidare bortses från risken att S helt saknar tillgångar varvid kronofogdemyndigheten misslyckas med att verkställa domen.

¹⁸ Parterna skall själva sörja för bevisningen och bär risken för att bevisningen inte räcker till, se RB 35:6.

Den huvudsakliga avsikten med att väcka en talan om fullgörelse är att käranden vill erhålla något från svaranden, d.v.s. käranden anser sig ha rätt att utkräva något från svaranden. Grunden för talan kan vara ett avtal eller en lagreglering som tillerkänner käranden denna rätt.¹⁹

Vid en jämförelse med fastställelsetalan så är processhindren (avvisningsgrunderna) färre vid en fullgörelsetalan. I huvudsak, om stämmningsansökan är korrekt eller kompletteras korrekt, är processhindren: fel forum, res judicata samt litis pendens. Det som krävs av käranden är "att han uppger sig äga ett anspråk mot svaranden på en handling i vidsträckt mening...samt att han yrkar åläggande för svaranden att fullgöra denna handling".²⁰ För att en fullgörelsetalan skall upptas behöver käranden alltså inte visa att han har ett anspråk mot svaranden, hans påstående om ett sådant räcker.

För att kärandens talan skall kunna bifallas krävs att anspråket är förfallet. Tidpunkten när anspråket skall vara förfallet anges till tiden för målets avgörande. Att anspråket skall vara förfallet anses vanligen vara ett materiellt rekvisit, men är det uppenbart att förfalldatum inte inträffar innan målet avgörs i första instans skall talan avvisas.²¹

4.3 Vad inryms i begreppet fullgörelsetalan

En fullgörelsetalan har till syfte att ålägga svaranden att utföra "en handling i vidsträckt mening, d.v.s. ett *positivt handlande*, ett *underlåtande* eller ett *tålande*".²² En uppdelning av det svaranden kan åläggas att utföra har gjorts i positiva och negativa prestationer. Sålunda anses att en förpliktelse att underlåta eller tåla något är en negativ prestation, medan ett uppfyllande av en förfallen, eller en i framtiden förfallande prestation tillhör den positiva sidan av fullgörelsetalan.²³ Denna uppfattning är förståelig om man ser på själva handlandet, vid en positiv prestation är svaranden tvungen att agera, vid en negativ prestation är svaranden tvungen att avstå från att agera. Men vad innebär då att svaranden kan åläggas "ett *positivt handlande*, ett *underlåtande* eller ett *tålande*"?²⁴

---

¹⁹ Mer om detta under 4.3.

²⁰ SOU 1938:44 s 180.

²¹ SOU 1938:44 s 180.

²² SOU 1938:44. S 180. Min kursivering.

²³ Hassler Åke, Nya RB III s 85.

²⁴ Se not 22.

4.3.1 Positivt handlande

Vid en fullgörelsetalan som avser att ålägga svaranden att utföra en positiv handling, en prestation, är kärandens huvudsakliga syfte att utfå något som svaranden har i sin besittning.

Käranden anser att svaranden orättmätigt innehar något som tillhör käranden och som han vill få, eller återfå besittningen över. Grunden för kärandens talan kan t.ex. bestå i t.ex. en först-räckning, utlånande av föremål eller ett köpeavtal.

Prestationen som svaranden skall tvingas utföra kan bestå i att han skall betala en viss summa pengar, utelämna ett föremål eller avträda en fastighet.²⁵ Men det huvudsakliga syftet med processen är att överföra objektet för processen från svaranden till käranden.²⁶

För tillåtligheten av en fullgörelsetalan som avser ålägga svaranden att utföra en prestation kan såväl huvudregeln som undantagen i RB 13:1 tillämpas.²⁷

Då en svarande har ålagts att utföra en prestation, d.v.s. utge ett föremål eller en summa pengar, kan detta tvångsvis verkställas med hjälp av kronofogdemyndigheten.

4.3.2 Underlåtande

En fullgörelsetalan kan ha till syfte att ålägga svaranden att underlåta att göra något, d.v.s. svaranden skall upphöra med eller avstå från ett speciellt agerande. En sådan talan om anspråk på ett underlåtande brukar vanligen benämnas förbudstalan.²⁸ En förbudstalan kan avse ett perduerande, intermittent eller ett enstaka agerande.

Vid en förbudstalan är avsikten att låta käranden åtnjuta sin förmögenhet ograverad, d.v.s. bibehålla sin förmögenhet genom att hindra svarandens angrepp mot kärandens förmögenhet.

För att få väcka en förbudstalan krävs antingen att tiden för fullgörelse har inträtt eller att stöd i lag finns. Möjligen skulle man även kunna tillämpa undantagsregeln i RB 13:1 4 p, vilket förutsätter att parterna står i ett avtalsförhållande gentemot varandra.²⁹ Övriga undantag från huvudregeln torde inte vara möjliga att tillämpa.

---

²⁵ Olivecrona Karl, *Domen i tvistemål* s 30. Ekelöf II s 107.

²⁶ Jfr Olivecrona Karl, *Domen i tvistemål* s 31ff, Ekelöf II s 71ff.

²⁷ Se kap 4.2 respektive 3.1.

²⁸ Ekelöf talar om "talan om vitessanktionerad dom", Ekelöf II s 119ff.

²⁹ Larsson Sven, *Fullgörelsetalan*, *Festskrift till Per Olof Ekelöf* s 467.

Vad gäller ett pågående agerande, t.ex. intrång i en immaterialrätt, torde tiden för fullgörelse vara inne när käranden begär att svaranden skall uppfylla förpliktelsen, d.v.s. upphöra med sitt agerande.³⁰ Just inom immaterialrätten finns det dock oftast stöd i lag för en förbudstalan se t.ex. *varumärkeslagen* (1960:644) 37a §, *lagen* (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL) 53a §, *firmalagen* (1974:156) 15 § och *patentlagen* (1967:837) 57a §.

När förbudstalan avser ett tillfälligt agerande kan man med fog hävda att en sådan är tillåten när det finns fara för upprepat handlande.³¹ Gäller talan endast ett enstaka tillfälle och det inte föreligger någon risk för upprepning torde en förbudstalan som inte samtidigt är en skadeståndstalan vara tämligen meningslös att driva.

En förbudstalan kan inte verkställas genom att kronofogdemyndigheten tvingar svaranden att utelämna föremålet eller pengarna, talan avser ju att få svaranden att upphöra med ett agerande varför en förbudsdom vanligen är vitessanktionerad.

4.3.3 Tålande

En fullgörelsetalan som avser att svaranden skall åläggas att tåla något, har som syfte att få svaranden att inte vidtaga åtgärder gentemot ett agerande från kärandens sida. Till skillnad mot en talan om underlåtelse, vilken har till avsikt att förhindra ett angrepp på kärandens förmögenhet är en talan om tålande ett direkt angrepp på svarandens förmögenhet. Man kan säga att käranden gör ett legalt angrepp mot svarandens förmögenhet, och har som avsikt att öka sin förmögenhet på svarandens bekostnad.

För tillåtligheten av denna variant av förbudstalan torde det, för att undvika konflikt med RF 2:18 och EMRK tilläggsprotokoll I Art 1 (äganderätt),³² krävas stöd i lag (jfr RB 13:1 5 p). Sådant stöd i lag finns i t.ex. *patentlagen* (1967:837) 45 - 50 §§ (tvångslicens), *vattenlagen* (1983:291) 8 kap 1 § (markanvändning i samband med vattenföretag) och *expropriationslagen* (1972:719) 1 kap 1 § (äganderätt, nyttjanderätt och servitut). Ofta, men inte alltid, torde

---

³⁰ Passivitet kan leda till rättsförlust för käranden. Särskilt inom immaterialrätten är det av vikt att käranden agerar snabbt, då underlåtenhet att agera i vissa fall kan leda till att intrånget blir "legalt".

³¹ Larsson, Sven, Fullgörelsetalan, Festskrift till Per Olof Ekelöf s 466f.

³² Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

svarandens åläggande att tåla kändens agerande vara förenat med en skyldighet för känden att utge ersättning för intrånget.

Verkställighet kan antingen ske genom ett direkt agerande från kronofogdemyndigheten, t.ex. avhysning eller dylikt, eller så kan domen vitessanktioneras.

5 Negativ fullgörelsetalan

5.1 Vad avses med negativ fullgörelsetalan

5.1.1 Alternativen

Att införa ny juridisk terminologi där det redan finns en adekvat och väl fungerade terminologi kan knappast gagna någon. Samma sak gäller om någon försöker "pressa" in en annorlunda lösning på ett problem som redan lösts tillfredsställande. Kan det då finnas något behov av att använda sig av beteckningen "negativ fullgörelsetalan" och vad skulle beteckningen i så fall ha för innebörd och nytta?

Som visats ovan i kap 5 så tar en "vanlig" fullgörelsetalan sikte på att genomdriva ett äganderättsanspråk från käranden. Svarandens skyldighet är att utge en förpliktelse eller avstå från ett agerande. Vad skulle då en "negativ fullgörelsetalan" innebära? I huvudsak kan man avse två situationer varav den första situationen kan delas in i två underavdelningar:

1: Förbud för svaranden att fullgöra

- a) gentemot käranden eller
- b) gentemot tredje man.

2: Skyldighet för svaranden att mottaga en prestation.

Situationen i 1 är vanligen definierad som en förbudstalan vilken har behandlats i kap 4.3.2,¹ men kan även avse ett förbud att fullgöra en tidigare dom.

Om avsikten är att försöka ogiltigförklara en tidigare dom borde logiskt sett situationen i 1 a) inte uppkomma. Att käranden efter att ha vunnit bifall till sin talan därefter skulle väcka en ny talan med motsatt innehåll, d.v.s. försöka förbjuda svaranden att fullgöra det han ålagts i den första domen, verkar föga troligt. Skulle situationen ändå uppkomma skall talan avvisas p.g.a. res judicata.

En variant på den i 1a) beskrivna situationen skulle vara att svaranden i den första rättegången därefter stämde käranden i den första rättegången för att försöka få till stånd en dom som obstruerar den första domen genom att förbjuda käranden att mottaga den utdömda prestationen,

---

¹ Kansmark och Roos har valt att kalla en förbudstalan för "negativ fullgörelsetalan" se Kansmark Jan och Roos Carl Martin, Aktieägaravtal s 100.

även denna talan skall dock avvisas med hänvisning till att fallet redan är avdömt, d.v.s. res judicata.²

Situationen i 1b) och 2 förtjänar dock att analyseras närmare.

5.1.2 Förbud för svaranden att fullgöra

Ofta har en gäldenär flera borgenärer som inbördes inte har någon relation. I vissa fall, kanske ganska ofta, kan en situation uppstå där en borgenär (A nedan) måste försöka förhindra att gäldenären (B) fullgör ett åtagande gentemot en annan borgenär (C). Ibland kan det till och med bli så att A måste försöka stoppa verkställigheten av en fullgörelsedom som C erhållit.³ Finns det då några möjligheter?

Att A i detta läge skulle vinna bifall till en förbudstalan, oavsett om den riktar sig mot C (förbud att mottaga), B (förbud att utge) eller kronofogdemyndigheten (förbud att verkställa en dom), verkar inte särskilt troligt. Har C en giltig exekutionstitel skall den verkställas även om B är eller blir insolvent genom verkställigheten. Är förpliktelseerna som B ådragit sig betalningsförpliktelser och A anser att han har bättre rätt att erhålla betalt än C har A möjlighet att försätta B i konkurs. Sker konkursansökan inom en period av tre månader från det att utmätningen verkställdes går utmätningen åter, *konkurslagen (1987:672)* 4:13 och 4:2.⁴ Härigenom vinnas att om A:s fordran är högre prioriterad enligt *förmånsrättslagen (1970:979)* erhåller han betalning före C:s fordran. Om fordringarna är jämställda i prioritetshänseende får A och C betalt ur konkursmassan i proportion till hur stora fordringarna är, *förmånsrättslagen* 1 §.⁵ Har B frivilligt uppfyllt sin förpliktelse gentemot C kan A även i detta fall hamna i ett bättre läge genom att försätta B i konkurs. Enligt KL 4:5 går en rättshandling åter om den otillbörligt gynnat en borgenär, om gäldenären var eller blev insolvent genom åtgärden och borgenären kände till, eller bort känna till gäldenärens insolvens samt att rättshandlingen var otillbörlig. Tidsfristen inom vilken en konkursansökan skall göras enligt KL 4:5 är 5 år, var borgenären närstående gäldenären finns ingen begränsning i tid. Återvinning kan även ske enligt KL 4:10 under de förutsättningar som anges i paragrafen och betalningen ändå inte kan anses som ordinär.

---

² Ekelöf III s 116f.

³ Exemplet är en variant på och utveckling av exemplet i Ekelöf III s 145.

⁴ Har utmätning skett till förmån för närstående (se *konkurslagen* 4:3) är tiden under vilken en utmätning går åter två år (*konkurslagen* 4:13 1 st 2 mening).

⁵ En fordran kan vara efterställd övriga fordringar enligt *fordringsavtalet*, se *förmånsrättslagen* 18 §.

Avser kravet ett äganderättsanspråk på individuellt bestämd egendom kan A rikta en talan gentemot C om att han har bättre rätt till egendomen. Detta kan ske oavsett om B förpliktigats utge naturaprestationen i en dom eller frivillig uppfyllelse har skett. Har uppfyllelse skett och var B eller blev B genom denna åtgärd insolvent, kan egendomen återvinnas om borgenären otillbörligt gynnas (KL 4:5), eller om betalningen kan anses som extraordinär enligt KL 4:10. Om B varken var eller blev insolvent genom att C erhöll egendomen har A små möjligheter att erhålla egendomen, såvida inte köp av lösöre registrerats i enlighet med *lagen (1845:50 s.1) om handel med lösören, som köparen låter i säljarens vård kvarbliva* eller C varit i ond tro om att B var rätte ägaren.

Vid godtrosförvärv av lösöre gäller *lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre*,⁶ vilken ger en godtroende förvärvare, om han har fått egendomen i sin besittning från någon som hade egendomen i sin besittning och han inte borde misstänkt att innehavaren saknade rätt att förfoga över egendomen, äganderätten till egendomen, se nyss nämnda lag 2-3 §§. Utanför lagens tillämpningsområde faller t.ex. godtrosförvärv av pengar, värdepapper, fordringar etc,⁷ samt för lösöre som reglerats genom speciallagstiftning (1 § 2 st). För fast egendom gäller *jordabalken (1970:994) 18:1* där det stadgas, att om överlåtaren hade lagfart och förvärvaren varken kände till eller bort känna till att överlåtaren ej var rätt ägare så är överlåtelsen giltig

När fordringarna avser egendom som inte är individuellt bestämd och B:s egendom inte förslår att uppfylla åtagandet gentemot bägge naturaborgenärerna, gäller att om godset individualiserats och en besittningsövergång skett kan godtrosförvärvslagen tillämpas.⁸

När en solvent gäldenären är skyldig att prestera i natura men inte har möjlighet till det på grund av dubbeldisposition, har den borgenär som inte erhållit fullgörelse möjlighet att väcka en fullgörelsetalan gentemot gäldenären. Enligt RB 13:1 2 p kan han framställa ett alternativt yrkande som gäldenären måste uppfylla om naturaförpliktelsen inte kan uppfyllas. Lämpligen yrkar käranden att i första hand erhålla naturafullgörelse och i andra hand skadestånd.⁹ Genom tillämpning av RB 13:1 4 p kan detta kan ske redan innan tiden för fullgörelse har inträtt.

---

⁶ Ändrad genom SFS 1998:1574 avseende beviskravet i 3 §.

⁷ Prop 1985/86:123 s 16.

⁸ Genusköp av fast egendom kan inte ske, se JB 4:1. Genusköp av lösöre kan inte erhålla sakrättsligt skydd genom *lagen (1845:50 s.1) om handel med lösören, som köparen låter i säljarens vård kvarbliva* se 1 §.

⁹ Jfr NJA 1987 A2.

5.1.3 Skyldighet för svaranden att mottaga en prestation

Den andra situationen som är värd att närmare betrakta är den där käranden har ett rättmätigt krav att få fullgöra en skyldighet eller avhända sig något, d.v.s. att svaranden har skyldighet att mottaga en prestation eller ett objekt. Man kan hävda att det rör sig om en förmögenhetsöverföring från käranden till svaranden. Situationen kan uppkomma antingen genom ett avtalsförhållande eller genom en lagstadgad skyldighet för svaranden, ibland t.o.m. en lagstadgad skyldighet för båda parter.

Avtal och lagar skapar rättigheter och skyldigheter för personer. I de fall en författning ålagt en person en skyldighet att ta emot något (se t.ex. 9 § *förordning (1997:788) om producentansvar för bilar*) kan man med fog hävda att det för en annan person föreligger en rättighet att avhända sig egendomen. I dessa fall utgör den omtvistade egendomen vanligtvis en belastning för ägaren eller besittningshavaren.

Även om egendomen utgör en tillgång hos besittningshavaren kan han i några fall ha ett starkt intresse av att få överlämna den till motparten. Grunden kan t.ex. vara ett köpeavtal där en person har betalat i förskott och sedan av någon anledning vägrar ta emot godset. Även vid uppdragsavtal kan en person ha ett berättigat intresse av att få fullgöra uppdraget. I vissa fall, som kommer att visas nedan,¹⁰ kan mottagaren ha fog för sin vägran att mottaga prestationen.

Kan man då inte nöja sig med att gäldenären får sin rätt att fullgöra beviljad i en fastställelse-dom? Nej, en fastställelse-dom kan inte verkställas varför svaranden kan undandra sig gäldenärens önskan att få reglera förhållandet. Däremot kan en fullgörelse-dom, inklusive en negativ sådan, verkställas genom myndigheters försorg.

Ett annat fall som skulle kunna anföras är den situation som anges i *expropriationslagen (1972:719) 3:9*, d.v.s. att fastighetsägare i vissa fall kan begära att hela fastigheten exproprieras. Denna situation kommer dock inte att behandlas då jag anser att detta ligger närmare en skadeståndstalan än de situationer som avses i detta arbete.

5.2 Varför negativ fullgörelsetalan

Vanligtvis avser man, när man talar om en rättighet, att en person har rätt till något som är fördelaktigt för honom. För att denna rättighet skall kunna utkrävas i en process krävs att rät-

---

¹⁰ Se kap 5.5.1 med underkapitel.

tigheten kan riktas mot en bestämd person som har en skyldighet att uppfylla kärandens rättighet. I en del fall kan egendom som innehas utgöra en belastning för innehavaren, sålunda är fallet med t.ex. avfall, restprodukter, förpackningar etc, d.v.s. egendom som tjänat ut. Finns det då någon person som innehavaren kan rikta ett anspråk på med innebörden att denne har "bättre rätt" till egendomen än den nuvarande innehavaren, borde förutsättningarna för en negativ fullgörelsetalan vara uppfylld. I några förordningar har producenter ålagts en skyldighet att se till att egendomen omhändertas eller en direkt skyldighet att omhänderta egendomen. Att hävda att innehavaren i dessa fall har en rättighet att avhända sig egendomen torde knappast innebära någon svårighet.

Även i de fall då egendom som innehavaren innehar på grund av avtal utgör en belastning kan man med fog hävda att innehavaren har rätt att kräva att rätte ägaren återtar eller tar emot sin egendom. Det kan t.ex. röra sig om att rätte ägaren har lämnat över egendomen för förvaring, vård, förädling eller reparation till en uppdragstagare. Då viss egendom kan orsaka uppdragstagaren kostnader i form av lagring, vård etc. kan man här tala om en rättighet att få återlämna egendomen. I vissa fall har uppdragstagaren möjlighet att sälja egendom som ej hämtats hos honom, samt erhålla skadestånd för de kostnader han haft, eventuellt också utebliven vinst p.g.a. förlorade uppdrag, men frågan är om denna möjlighet är tillräcklig?

Men när egendomen utgör en tillgång hos innehavaren, kan man då tänka sig att det finns en rättighet att uppfylla en skyldighet? Utgår man från sentensen att *avtal skall hållas* borde svaret bli: ja, i huvudsak. I de fall då en borgenär inte utkräver sin rätt, oavsett om det avser en fordring eller ett äganderättsanspråk på individuell egendom, kan det vara till gagn för gäldenären att få fullgöra sin skyldighet. Dels kan, liksom vid uppdragsavtal, egendomen utgöra en belastning genom att den orsakar kostnader för förvaring, vård o.dyl. I vissa fall kan en goodwill-aspekt anläggas också, en leverantör kan genom att få utföra avtalad leverans erhålla ökat anseende och därigenom vinna nya kunder. Vidare kan borgenären utkräva sin rätt vid ett betydligt senare tillfälle än vad gäldenären önskat, varvid hans ekonomiska situation drastiskt kan ha förändrats. Ibland kan man dock bli tvungen ta hänsyn till vems intresse som skall vägas tyngst, borgenärens intresse av att neka ta emot egendomen eller gäldenärens intresse av att avhända sig egendomen och därigenom göra sig fri från skuld.

Ser man även till processrättens tveeggade syfte d.v.s. att dels fungera som tvistelösande mekanism i ett konkret fall och dels för att ge de materiella reglerna genomslagskraft i samhället,¹¹ borde detta leda till att i de fall då gäldenären har ett intresse av att få göra sig skuldfri, och inga andra medel står till buds, bör en negativ fullgörelsetalan tillåtas.

---

¹¹ Ekelöf I s 14f.

Ovanstående situationer kommer att närmare undersökas i kapitel 5.5 varvid även alternativa möjligheter till att väcka en negativ fullgörelsetalan tas upp. Finns det redan adekvata möjligheter för gäldenären att göra sig fri från skuld finns det ju inte någon anledning att även tillåta en talan i saken.

5.3 *Twisten*

5.3.1 Parts rätt att väcka talan

För att väcka en talan krävs att käranden har partsbehörighet, processbehörighet samt talerätt. Alla fysiska personer, samt juridiska personer som kan förvärva rättigheter och skyldigheter, innehar partsbehörighet, se RB 11:1 1 st respektive 11:2 1 st.¹²

Processbehörigheten är beroende av personens rättshandlingsförmåga och en person (fysisk eller juridisk) som ej har processbehörighet måste representeras av en ställföreträdare i processen, se RB 11:1 2 st respektive 11:2 2 st. Sålunda saknar underåriga, psykiskt sjuka samt juridiska personer processbehörighet. Avsaknaden av processbehörighet kan vara antingen partiell eller total.

Talerätt har använts i minst två olika betydelser; dels som ett materiellt rekvisit vilket skall avgöras som en del av saken,¹³ dels som beteckning på ett processhinder vilket skall medföra avvisning av käromålet.¹⁴

Vad avser bristande talerätt, eller med ett annat ord som begagnats inom civilprocessen: saklegitimation, som ett processhinder skall detta inte jämföras med att part saknar processbehörighet utan hänför sig till att part saknar talerätt i det speciella målet som förelagts domstolen.¹⁵ Även en person som saknar processbehörighet kan ha talerätt, men måste i så fall naturligtvis företrädas av en ställföreträdare.¹⁶ Avsaknad av talerätt kan bero på att käranden yrkar

---

¹² För en mer komplett framställning angående parts- och processbehörighet samt talerätt se Ekelöf II s 48ff.

¹³ RH 26:85 där Svea HovR uttalade: "[s]tiftelsens invändning att dödsboet saknar talerätt med avseende på saken är ej en invändning om rättegångshinder utan hör till saken och skall prövas med den" (prövningstillstånd ej meddelat), jfr även Rodhe Knut, Obligationsrätt s 606ff.

¹⁴ Ekelöf II s 48.

¹⁵ Ekelöf II s 55.

¹⁶ Se t.ex. NJA 1988 s 110 och NJA 1996 s 459.

att svaranden skall förpliktigas utföra en prestation till förmån för tredje man,¹⁷ eller att nödvändig processgemenskap råder, t.ex. beroende på samägande, och att detta ej uppfylls i det föreliggande fallet.¹⁸

I det fallet att bristande talerätt är ett processhinder så skall domstolen ex officio pröva frågan om avvisning.¹⁹ Frågan kompliceras dock något av processlagberedningens uttalande att "det är tillräckligt att han [käranden] uppger sig äga ett anspråk mot svaranden...och att han yrkar åläggande för svaranden att fullgöra denna handling".²⁰ Genom att käranden uppger att han har ett anspråk samt att han yrkar något för egen del så övergår frågan om bristande talerätt till att vara ett materiellt rekvisit som prövas i saken.²¹

Rodhe har påstått om talerätten rörande en fordran så "tillkommer denna i regel borgenären och ingen annan".²² Vid sin fortsatta framställningen utvecklar Rodhe sin ståndpunkt något, men i huvudsak rör det sig om personer på borgenärens sida som erhåller talerätt. Antingen genom att fordran överlåtits till dem eller på grund av att de agerar som legal representant för borgenären (inkasso eller liknande).²³ Något utrymme för en gäldenär att inleda en talan verkar Rodhe ej medge. I NJA 1963 s 442 tillerkändes en gäldenär rätt att genom genstämning driva en fastställsetalan om skuldens belopp.²⁴ Någon invändning om bristande talerätt gjordes ej och domstolen utförde ej heller någon prövning om huruvida talerätt förelåg eller inte. Svaranden i huvudmålet hade formulerat sitt yrkande i genstämningen som en fastställsetalan, och den enda invändning som gjordes av käranden var att talan egentligen inte var en fastställsetalan utan en "regelrätt fullgörelsetalan".²⁵

---

¹⁷ NJA 1984 s 215 där HD uttalade att en talan som innebär att svaranden skall åläggas fullgöra gentemot tredje man antingen kräver stöd i lag eller att speciella omständigheter skall föreligga.

¹⁸ Ekelöf II s 73.

¹⁹ Ekelöf II s 14.

²⁰ SOU 1938:44 s 180.

²¹ Jfr RH 26:85.

²² Rodhe Knut, Obligationsrätt s 606.

²³ Rodhe Knut, Obligationsrätt s 607f.

²⁴ Käranden hade skadats under arbetstid och från sin arbetsgivare erhållit livränta under viss tid. Nu yrkade käranden att erhålla ändring av livränta både vad avsåg belopp och tid. Arbetsgivarens försäkringsbolag interverade i tvisten och genstämde käranden samt yrkade att livränta skulle fastställas med ett belopp för all framtid.

²⁵ NJA 1963 s 442 s 444.

5.3.2 Parts förmåga att disponera över processen och processmaterialet

Den svenska civilprocessen präglas av ett litet antal allmänna principer, t.ex. muntlighetsprincipen, omedelbarhetsprincipen, förhandlingsprincipen och dispositionsprincipen. Dispositionsprincipen växte fram i Tyskland under slutet av 1800-talet som en variant av förhandlingsprincipen.²⁶ Gränsen mellan dessa båda principer är svår att bestämma och har varierat mellan olika författare och även med tiden. Dansken Munch-Petersen anförde under 1920-talet att dispositionsprincipen förutsätter en uttalad vilja hos parterna och sätter därmed gränsen för vad domaren får göra mot parts vilja medan förhandlingsprincipen avgränsar domarens verksamhet i processen utan att parterna kan påverka detta.²⁷ I senare litteratur har gränsdragningen gjorts något annorlunda: "[dispositions-]principen torde numera vanligen uppfattas som avseende endast parternas makt över rättegångens existens och deras förmåga att verksamt företaga dispositioner över eller nära anknytande till tvisteföremålet... Förhandlingsprincipen (och undersökningsprincipen) avser numera vanligen endast parternas (resp. domstolens) makt (inom dispositionsprincipens ram) över faktaunderlaget för eventuell dom".²⁸ Ekelöf har utvecklat en variant på dessa principer som utgår från att dispositionsprincipen kan utläsas av processlagens dispositiva regler,²⁹ medan förhandlingsprincipen har sin utgångspunkt i tillåtande regler som inte är dispositiva.³⁰

Då parterna enligt svensk rätt tillerkänns rätten att, i dispositiva tvistemål, avgränsa processens materiella innehåll borde samma sak även gälla processföremålet, varför en tvist som rör kärandens krav på att få utge en prestation bör upptas. Detta krav torde inte behöva begränsas mer än för vad som gäller idag, d.v.s. att en talan som rör något som uttryckligen förbjudits enligt lag eller strider mot samhällets allmänna värderingar inte skall upptas. Lika lite som en narkotikaköpare kan kräva att utfå naturaprestationen, lika liten möjlighet bör langaren ha att få rättsordningens godkännande av att få utföra prestationen.

Parternas rätt att disponera över processen sträcker sig dock inte till rättstillämpningen. Enligt satsen *jura novit curia* är det domstolen som avgör vilka rättsregler som skall tillämpas i fallet. Men genom parternas processhandlingar, t.ex. åberopande och erkännande, kan rätten styras mot den rättsregel som parterna anser bör läggas till grund för avgörandet.³¹

---

²⁶ Larsson Sven, Dispositionsprinciper och dispositiva regler, SvJT 1980 s 578.

²⁷ Ekelöf Grundbegrepp s 229 med där anförd litteratur.

²⁸ Larsson Sven, Dispositionsprinciper och dispositiva regler, SvJT 1980 s 578 med där anförd litteratur.

²⁹ Ekelöf I s 51ff.

³⁰ Ekelöf I s 60ff. Att på detta utrymme utveckla Ekelöfs ställningstagande angående dessa båda principer låter sig knappast göras och behövs inte heller för förståelsen.

³¹ Lindell Bengt, Partsautonomins gränser s 73ff.

Rör sig tvisten om att käranden har ett krav på att få utge en prestation och denna rätt har fastslagits i lag torde det inte finnas några skäl som talar för att domstolen skall vägra ta upp tvisten. Här har rättsordningen inte endast underlåtit att behandla frågan utan direkt uttryckt sitt gillande av möjligheten.

5.4 Förutsättning för negativ fullgörelsetalan

För att få anhängiggöra en fullgörelsetalan krävs, som tidigare nämnts, att tiden för fullgörelse är inne eller att något av undantagen i RB 13:1 är tillämpliga.³² Kan då samma regler gälla för en negativ fullgörelsetalan?

Vad gäller tiden för fullgörandet brukar detta vanligen framgå av avtalet, om så inte är fallet är gäldenären skyldig att fullgöra när borgenären kräver det. Har förfallotid inte avtalats kan i många fall gäldenären reglera förhållandet redan innan borgenären framställt några krav,³³ varför man borde anse att om gäldenären försökt fullgöra sin skyldighet men misslyckats så har även förfalldag inträffat, varvid huvudregeln kan tillämpas.

Av undantagen som anges i RB 13:1 torde endast fjärde och femte punkten vara möjliga att tillämpa. Fjärde punkten anger att det "för käranden är av vikt, att fullgörelse sker å rätt tid, samt särskild anledning förekommer, att svaranden kommer att undandra sig sådan fullgörelse". Vidare krävs enligt fjärde punkten att det är fråga om ett avtalsförhållande, denna situation behandlas i kap 5.5.1 se särskilt kap 5.5.1.3 och 5.5.1.4. Detta undantag borde även kunna tillämpas när tvisten gäller att svaranden skall mottaga en prestation.

RB 13:1 5 p ger en ovillkorlig rätt att inleda en fullgörelsetalan när särskilt stöd i lag finns, vilket knappast kan innebära några tillämplighetsproblem.

---

³² Se kap 4.2 respektive 5.1.

³³ Mer om detta i kap 5.5.1 med underkapitel.

5.5 I praktiken

5.5.1 Obligationsförhållanden

5.5.1.1 Inledning

När två parter ingår ett förpliktigande avtal medför detta att bägge parter erhåller rättigheter och skyldigheter (förpliktelser). Förpliktelserna består vanligen av att den ena parten skall utge en naturaprestation (en vara eller ett uppdrag), och den andra parten en penningprestation, men även avtal som anger att båda parter skall uppfylla en naturaprestation är giltiga. Till dessa huvudförpliktelser kan även andra, mer speciella förpliktelser vara anknutna t.ex. skyldighet att avge redovisning.³⁴ Uppdelningen i förpliktelser sker lämpligen genom att dela in dem i gäldenärsförpliktelser samt borgenärsförpliktelser.³⁵ Parterna är beroende på omständigheterna, samtidigt både gäldenär och borgenär i olika situationer i avtalet. Sålunda är säljaren av en vara borgenär gentemot köparens förpliktelse att utge betalning, men gäldenär när det gäller att medverka till köpet enligt *köplagens (1990:931) 50 §*.³⁶ Brott mot gäldenärsförpliktelserna medför vanligen mer långt gående påföljder än brott mot borgenärsförpliktelser, t.ex. kan brott mot gäldenärsförpliktelser innebära rätt för motparten att häva avtalet eller kräva skadestånd enligt det positiva kontraktsintresset.³⁷ Brott mot borgenärsförpliktelser medför vanligen mindre långt gående påföljder, t.ex. skyldighet att utge ersättning för den skada motparten åsamkats. I vissa fall, när det gäller osjälvständiga borgenärsförpliktelser, t.ex. reklamationsplikten vid fel i vara, medför brott mot dessa att möjligheten att utkräva sin rätt går förlorad.³⁸

Nedanstående kapitel tar sikte på att utröna vilka möjligheter en gäldenär har att tvinga en ovillig borgenär att ta emot den avtalade prestationen. Framställningen har härvid delats upp i tre avdelningar: penningprestationer, naturaprestation av vara samt naturaprestation av uppdrag. Uppdelningen mellan penningprestation och naturaprestation ter sig tämligen ganska naturlig, medan uppdelningen mellan olika slags naturaprestationer beror på att delvis olika principer och regler kan och bör användas om prestationen avser en vara eller ett uppdrag. Visserligen kan situationen verka atypisk och troligen kan den knappast uppkomma i stora och medelstora företag. Däremot kan frågan uppkomma i små företag med begränsade ekonomiska resurser och krav på hög omsättningstakt, särskilt där ägarna är de enda som är an-

---

³⁴ Hellner II s 34.

³⁵ Hellner II s 36.

³⁶ Hellner II s 37.

³⁷ Hellner II s 36.

³⁸ Hellner II s 36.

ställda. Mellan privatpersoner, framför allt vid byte av naturaprestationer, är situationen inte bara möjlig utan även relativt vanlig, men hittills har en eventuell tvist fått lösas utan domstolens medverkan.

Utgångspunkten i nedanstående kapitel är den dispositiva regeln i *skuldebrevslagens* (SFS 1936:81) 5 § "Är förfallotid ej avtalad, vare gäldenären pliktig... och äge rätt att betala så snart han själv vill".³⁹ Visserligen är stagandet direkt tillämpligt endast när SkbrL är tillämplig,⁴⁰ men genom den huvudsakliga princip som stadgandet innehåller och med hjälp av analogier kan skrivningen ges en betydligt mer generell innebörd.⁴¹

Rekvisitet för tillämpningen av SkbrL 5 § är att förfallotid ej avtalats. Någon generell rätt för gäldenären att betala i förtid finns inte, vanligtvis beroende på att borgenären har ett intresse av ett erhålla inkomst t.ex. i form av ränta.⁴²

Frågan är dock: vad kan en gäldenär göra gentemot en borgenär som av någon anledning vägrar ta emot betalning för en skuld? Som utgångspunkt kan följande exempel tas: A och B är goda vänner och bägge bedriver näringsverksamhet; A utför grävningar med hjälp av grävmaskin, medan B odlar och säljer potatis. B har nu bestämt sig för att utöka verksamheten och behöver därför bygga ut sina lokaler. Av denna anledning kontaktar han A som förklarar sig villig att utföra grävning för utbyggnadens grund billigt, något pris avtalas dock inte. A påbörjar uppdraget, fortfarande utan att ange något pris. När grunden väl är grävd frågar B efter priset, A svarar bara att "det där gör vi upp senare". B har härmed fått en juridisk förpliktelse att ersätta A för hans arbete, eventuellt i natura (se kap 5.5.1.3 och 5.5.1.4), jämför SkbrL 5 §, KöpL 49 §, KKöpL 36 § samt KTjL 41 § ("betala vid anfordran"), samt en moralisk förpliktelse att ersätta A. B som är en noggrann och i ekonomiska frågor relativt försiktig herre, samt osäker på den framtida ekonomiska utvecklingen av sin rörelse, vill dock snarast möjligt reglera skulden.⁴³

---

³⁹ Tvingande regler som tillåter gäldenären att betala i förtid finns i *konsumentkreditlagen* (1992:830) 20 § "konsumenten har rätt att betala sin skuld till kreditgivaren före den avtalade förfallotiden" och *lagen* (1978:599) om *avbetalningsköp mellan näringsidkare mm* 4 § "köparen har alltid rätt att betala sin skuld till säljaren i förtid".

⁴⁰ Ett skuldebrev är en ensidigt förpliktande skriftlig handling. Mellqvist & Persson s 104.

⁴¹ Mellqvist & Persson s 76.

⁴² Jfr Prop 1991/92:83 s 68.

⁴³ Problemet med *hur* priset skall bestämmas frångås i den fortsatta framställningen, men parentetiskt kan sägas att säljaren av en vara eller en tjänst har rätt att bestämma ett skäligt pris, se *köplagens* (1990:931) 45 §, *konsumentköplagen* (1990:932) 35 §, *konsumenttjänstlag* (1985:716) 36 § samt Prop 1988/89:76 s 151f.

5.5.1.2 Penningförpliktelser

Om pris avtalats i ovanstående exempel uppstår det inte något större problem. En gäldenär som vill göra sig fri från en skuld där förfallotid ej har avtalats har rätt att betala när han själv vill, SkbrL 5 §. Om borgenären vägrar ta emot betalning har gäldenären möjlighet att genom nedsättning av pengar hos länsstyrelsen reglera skuldförhållandet. Förutsättningarna för tillåtligheten av denna åtgärd anges i *lagen (1927:56) om nedsättning av pengar hos myndighet* 1 §.

Ett större problem uppstår när det kan anses klart fastställt att skulden existerar men är obestämd till storleken. I detta läge kan gäldenären välja mellan några alternativa handlingsmöjligheter.⁴⁴

Det första alternativet, vilket också är det farligaste för gäldenären (B), är att förhålla sig passiv, d.v.s. inte agera alls. Efter tio års passivitet från både gäldenär och borgenär preskriberas en fordran, *preskriptionslagen (1981:130) 2 §*.⁴⁵ För att preskription skall inträffa krävs enligt 5 § att gäldenären inte utfäster betalning, erlägger ränta eller amortering eller på något annat sätt erkänner skulden gentemot borgenären (5 § 1 p). Vidare krävs att borgenären inte skriftligen kräver betalning eller (skriftligen) erinrar gäldenären om skulden och inte heller inleder ett rättsligt förfarande (5 § 2-3 p). Men inte ens efter 10 års total tystnad från både borgenär och gäldenär angående skulden kan gäldenären känna sig helt fri. En preskriberad fordran kan under vissa förutsättningar användas för kvittning, se *preskriptionslagen* 10 §.

Det andra alternativet, åtminstone teoretiskt, skulle vara att inleda en negativ fastställsetalan om att någon betalningsförpliktelse ej åvilar käranden B. Kravet för att få driva en fastställsetalan är att det är fråga om ett visst rättsförhållandes bestånd eller icke bestånd (RB 13:2) varför en talan som innebär att käranden yrkar att han skall förklaras icke ha någon skuld till svaranden skall avvisas.⁴⁶ För att nå framgång med sin talan måste käranden yrka att domstolen förklarar att han inte har någon betalningsförpliktelse gentemot svaranden. Att hitta någon grund för en sådan talan torde vara svårt, skulden har ju uppkommit och någon anledning att käranden ej skall vara skyldig infria betalningsförpliktelsen kan knappast anföras.

Det tredje alternativet som gäldenären B har är att inleda en positiv fastställsetalan om att han häftar i skuld till svaranden. Om svaranden (borgenären A) medger talan innebär detta att

---

⁴⁴ I den fortsatta framställningen frångås problemet med hur en obestämd fordran eller skuld skall bedömas i en eventuell konkurs hos gäldenären eller borgenären.

⁴⁵ Den allmänna preskriptionstiden för konsumentfordringar är 3 år, *preskriptionslagen* 2 § 2 st.

⁴⁶ Ekelöf II s 111.

kärandens yrkande skall läggas till grund för domen.⁴⁷ Möjligheten finns att svaranden medger att käranden har en skuld men bestrider storleken på det yrkade beloppet, antingen på grund av att han anser beloppet för stort eller för litet.

Skulle fallet vara det att svaranden anser att det belopp käranden yrkat att få betala är för lågt, vilka möjligheter har då svaranden att vidta? Svarandens uppgift i en rättegång kan sägas vara att medge eller bestrida kärandens yrkande samt i det senare fallet komma med invändningar. Något eget yrkande i sak kan svaranden inte komma med. Inte heller kan domstolen utfärda en dom på ett högre belopp än vad som yrkats, RB 17:3. Anser svaranden att det belopp som käranden yrkat är för lågt är hans enda möjlighet att genstämma käranden och yrka att beloppet skall fastställas till ett högre belopp eller kräva käranden på fullgörelse av det högre beloppet.⁴⁸ Har frågan avgjorts av domstol har svaranden i efterhand ingen möjlighet att återkomma i en ny rättegång och yrka på ett högre belopp, en sådan talan skall i så fall avvisas med hänvisning till *res judicata* (RB 17:11).⁴⁹

Om svaranden, d.v.s. borgenären A anser att beloppet som käranden önskar betala är för högt utgör svarandens medgivande den undre gräns som domstolen har att bestämma skulden till och kärandens den övre, RB 35:3 och RB 17:3.

Oavsett om pris avtalats eller ej så kan borgenären ha rätt att vägra ta emot betalning. Det kan t.ex. bero på att gäldenären erlägger betalning på fel ställe (SkbrL 3 §) eller i fel valuta (7 §). Borgenären är ej heller skyldig att mottaga delbetalning annat än om det avtalats att gäldenären skall amortera på skulden. Har parterna avtalat om en viss betalningsmetod kan borgenären avvisa betalningen om den sker på annat sätt.⁵⁰

Vad gäller tilläggförpliktelser, d.v.s. ränta är detta dispositiv rätt, något tvång att betala ränta finns inte. Har ränta ej avtalats finns det inte någon möjlighet för borgenären (svaranden) att i efterhand försöka utfå någon ränta se 1 § *räntelagen* (1975:635). Inte heller finns det någon möjlighet för borgenären att erhålla den lagstadgade dröjsmålsräntan då varken förfallodag avtalats eller något krav framställts, se 3-4 §§ nyss nämnda lag.

---

⁴⁷ Jfr kap 3.2.

⁴⁸ Jfr NJA 1963 s 442.

⁴⁹ Genom att utöva materiell processledning kan domstolen göra svaranden uppmärksam på möjligheten att genstämma och härigenom undvika att riskera rättsförlust.

⁵⁰ Hellner II s 49.

5.5.1.3 Naturaförpliktelser - varor

Mycket av det som anförts i föregående kapitel kan appliceras på den situationen att B utfäst betalning i natura samt A accepterat detta, alternativt att A krävt att få betalning i natura och B godtagit denna betalningsform, varför endast det som är speciellt för situationen att käranden önskar erhålla en dom med betydelsen att han har rätt att utföra en naturaprestation bestående av varor behandlas i detta avsnitt.

Det första problemet är om naturagäldenären (B i exemplet) har rätt att fullgöra prestationen när han själv vill, under förutsättning att förfallodag ej avtalats. Alltså om principen som uttrycks i SkbrL 5 § kan tillämpas på förhållandet?⁵¹ En hel del talar för att så är fallet. KöpL 9 § 2 st uttrycker "[s]kall varan avlämnas inom en viss tidsrymd och framgår det inte av omständigheterna att det ankommer på köparen att bestämma tidpunkten för avlämnandet, skall denna bestämmas av säljaren". Regeln tar sikte på det fallet att varan skall avlämnas under en viss tidsrymd. Inom denna tidsrymd kan säljaren, såvida avtalet eller sedvanan inte säger annat, självständigt bestämma tidpunkten för avlämnandet.⁵² Vid avgörandet om vem som skall bestämma tidpunkt för leveransen kan även en avvägning göras beroende på i vems intresse, köparens eller säljarens, tidsrymden har bestämts.⁵³ Någon begränsning i hur lång denna tidsrymd får vara finns ej. Men kan regeln tillämpas även när tidpunkten för leverans varken har bestämts till ett exakt tillfälle eller till en tidsrymd? Ja omöjligt är det inte. Förhållandet är ju det att B i exemplet i 5.5.1.1 har en skuld som skall uppfyllas genom en naturaprestation varvid man kan hävda att den tidsrymd som fullgörelse skall ske inom har avtalats till 10 år, vilken är densamma som den allmänna preskriptionstiden i *preskriptionslagens* 2 §. Preskriptionslagen gäller för alla fordringar inte endast fordringar som avser pengar,⁵⁴ varför naturaborgenären inte kan göra fordringen gällande om mer än tio år har passerat samt inga preskriptionsbrytande åtgärder vidtagits.⁵⁵

Då det är en skuld som skall infrias kan även vissa försiktiga analogier till skuldebrevslagen göras. Som tidigare nämnts skall ett skuldebrev vara skriftligt och ensidigt förpliktande (se ovan not 40) varför ett ömsesidigt förpliktande avtal ej kan anses som skuldebrev. Däremot

---

⁵¹ KöpL 49 §, KKöpL 36 §, KTjL 41§ anvisar att köparen skall betala efter anfordran, dock inte innan säljaren presterar. I exemplet är B säljare och därmed naturagäldenär för varorna men köpare och naturaborgnär när det gäller den av A utförda tjänsten varför B är skyldig att infria sin åtagna förpliktelse när A begär det.

⁵² Prop 1988/89:76 s 74f.

⁵³ Prop 1988/89:76 s 75.

⁵⁴ Prop 1979/80:119 s 88.

⁵⁵ Kvittning kräver att fordringarna skall vara mätbara mot varandra (Mellqvist & Persson s 91) varvid en fordran som avser en naturaförpliktelse vanligen inte kan användas för kvittning.

om skuld uppstår på grund av ett ömsesidigt förpliktigande avtal när den ena parten har presterat men inte den andra, talar starka skäl för möjligheten till analogislut i tillämpliga delar. Avsikten med ett skuldebrev är att det skall gälla en penningförpliktelse, men enligt motiven kan SkbrL tillämpas analogt även om det avser en naturaförpliktelse.⁵⁶ I motiven har det gjorts en distinktion mellan specieprestationer och genusprestationer och försiktiga analogier tillåts vid genusprestationer och även vid prestationer där det finns valmöjlighet mellan penningprestation och naturaprestation.⁵⁷ Enligt min mening finns det ingen anledning att tillåta analogier vid genusprestationer men inte vid specieprestationer, varvid viss analogisering bör kunna ske även vid specieprestationer. Skuldebrevslagen anknöt delvis till 1905 års köplag vilken gjorde skillnad mellan genus- och specieköp. Denna indelning har i huvudsak frångåtts vid införandet av den nya KöpL och lever endast kvar i en paragraf (34 § 2 st).⁵⁸ Under förutsättning att avtalet inte reglerar när prestation skall ske, oavsett om det sker explicit eller implicit, medför ovanstående att en naturagäldenär bör ha en rätt att prestera även innan han erhållit ett krav från borgenären.

Någon möjlighet för käranden att reglera skulden på liknande sätt som när prestationen avser en penningförpliktelse finns ej. *Lagen (1927:56) om nedsättning av pengar hos myndighet* gäller enbart penningförpliktelser, se 1 §.⁵⁹ Frågan blir då vad B i exemplet i 5.5.1 kan göra för att tvinga A att mottaga godset? I dagens läge inte mycket.⁶⁰ Svensk rätt tillåter en kärande att framtvunga naturafullgörelse från svaranden, men så vitt har kunnat utrönas har det omvända inte provats i svensk domstol, d.v.s. att käranden yrkar på att få fullgöra en naturaförpliktelse. Det B kan göra är att inleda en skadeståndstalan på grund av avtalsbrott. En avtalspart skall lojalt tillämpa avtalet och utföra de skyldigheter han åtagit sig, inklusive skyldigheten att ta emot eller hämta gods. Denna princip har kommit till uttryck i KöpL 50 § vilken skulle kunna tillämpas på fallet när B:s prestation avser en vara. För tillämpningen av KöpL 50 § 2 p (köparen skall hämta eller ta emot varan) krävs att det i avtalet mellan köpare och säljare framgår att säljaren har ett särskilt intresse av bli av med varan.⁶¹ De möjligheter som säljaren (B i vårt fall) har enligt KöpL 55 och 57 §§ är att häva köpet samt kräva skadestånd, någon reell möjlighet att tvinga köparen att ta emot godset finns inte. Hävning torde vara utesluten i detta fall då hävning innebär att parterna skall återbära de utgivna prestationerna, vilket B knappast har möjlighet till. Alltså återstår att kräva skadestånd. Beror avtalsbrottet (den uteblivna hämtningen/mottagandet av varan) på försummelse hos köparen har säljaren alltid rätt

---

⁵⁶ Tiberg Hugo, Skuldebrev växel och check s 20f.

⁵⁷ Tiberg Hugo, Skuldebrev växel och check s 21.

⁵⁸ Hellner II s 40.

⁵⁹ Inom transporträtten finns vissa möjligheter till deponering av gods, se *sjölagen (1994:1009)* 13:21 och 14:26.

⁶⁰ Hellner II s 152.

⁶¹ Prop 1988/89:76 s 158 jfr även KöpL 55 och 57 §§.

till ersättning, KöpL 57§ 4 st, d.v.s. även om säljarens intresse av att frångå sig vara inte framgår av avtalet.⁶² Oavsett om KöpL eller allmänna regler om avtalsbrott tillämpas kan käranden (B i vårt fall) endast kräva skadestånd.⁶³ Då det faktum att naturagäldenären inte kan avhända sig godset ibland orsakar betydande svårigheter för honom, även om han har rätt att erhålla skadestånd för den skada han lider, borde möjligheten att väcka en talan som avser att svaranden skall mottaga prestationen vara möjlig.

När det gäller varor som speciellt skall tillverkas eller särskilt anskaffas för köparen har denna en möjlighet att avbeställa varan, KöpL 52 § 2 st, vilket också är ett undantag från huvudregeln att säljaren av en vara har rätt att hålla fast vid köpet.⁶⁴ Om avbeställning är möjlig kan säljaren inte heller ha möjlighet att framtvinga att köparen skall kunna åläggas att ta emot naturaprestationen.

I KKöpL 37 § sägs att en konsument har rätt att avbeställa varan ända fram till dess den har avlämnats, detta medför att någon möjlighet att förpliktiga en naturaborgenär i ett konsumentförhållande att tvångsvis motta en vara inte kan finnas.

Liksom vid penningförpliktelser bör svaranden i en rättegång som rör naturaförpliktelser kunna genstämna och yrka att den prestation som käranden önskar utföra inte är tillräcklig. Har fallet avdömts kan svaranden, på grund av RB 17:11, inte återkomma i en ny rättegång och hävda att prestationen var felaktig i kvantitet såvida inte den levererade kvantiteten understiger den kvantitet som anges i domslutet. Däremot finns det inte något som hindrar att svaranden i den första rättegången återkommer i en ny rättegång om varorna är behäftade med köprättsliga fel (se KöpL 17-20 §§), alltså kvalitativa fel.

Oavsett om det handlar om individuellt bestämd egendom eller en genusförpliktelse kan A:s vägran att ta emot godset vara berättigad. Är godset behäftat med fel, eller i sämre skick än väntat har A ett godtagbart skäl att neka till att ta emot varorna.

5.5.1.4 Naturaförpliktelser - uppdrag

När det gäller gäldenärsförpliktelser som avser uppdrag är situationen mer komplex än när naturaprestationen avser en vara. Uppdragsavtal kan delas upp i uppdrag som avser *arbete på*

---

⁶² Herre Johnny, Karnov 1997/98 s 542 kommentar 225.

⁶³ Hellner II s 152 samt 198ff.

⁶⁴ Prop 1988/89:76 s 162.

annans egendom och immateriella uppdrag.⁶⁵ Skillnaden kan sägas ligga i att arbete på annans egendom i första hand bygger på uppdragstagarens särskilda kunskaper medan immateriella tjänster bygger på uppdragstagarens kunskap samt uppdragsgivarens förtroende för uppdragstagaren.

Vid uppdrag som avser *arbete på annans egendom* är *konsumenttjänstlagen (1985:716)* den enda lag som direkt reglerar denna typ av tjänster. Eventuellt kan KTjL utsträckas till att även omfatta tjänster i kommersiella förhållanden, vilket dock motsägs av lagens konsumentskyddande syfte.⁶⁶ Enligt KTjL 1 § är lagens tillämpningsområde avgränsat till arbete på annans egendom samt förvaring av lösa saker med undantag för levande djur. KTjL 42 § ger konsumenten rätt, att innan arbetet har avslutats, avbeställa tjänsten. Någon liknande princip kan inte anses gälla i kommersiella förhållanden.⁶⁷ Endast i undantagsfall kan man tänka sig att anföra några skäl till varför en naturagäldenär skall ha rätt att tvångsvis kunna ålägga en naturaborgenär att motta den omtvistade prestationen. Visserligen kan ett icke utfört uppdrag medföra prestigeförlust för uppdragstagaren och möjligen även ekonomisk skada på grund av utebliven goodwill, men då nackdelarna, t.ex. att uppdragsgivaren riskerar att få sin egendom ändrad mot sitt önskemål, helt klart överväger kan det generellt sett inte ligga inom rättskyddsintresset att få utföra en tjänst. I vissa fall kan dock en avbeställning medföra så pass stora olägenheter för uppdragstagaren att avbeställning ej bör kunna utnyttjas, varvid uppdragstagaren här bör ha möjlighet att utöva sin rätt att få avsluta uppdraget.⁶⁸ Det rör sig främst om liknande situationer som avses i motiveringen till KöpL 52 §, alltså att uppdragstagaren "åsamkas betydande sysselsättningssvårigheter eller på att han har gjort särskilda investeringar för att kunna genomföra produktionen eller på att han har ett särskilt intresse av beställningen såsom ett referensarbete".⁶⁹ Om avbeställning sker har uppdragstagaren möjlighet att erhålla ersättning inte bara för sina skador utan även för utebliven vinst då den så kallade subtraktionsmetoden används vid skadeståndsberäkning i kommersiella avtal.⁷⁰ Det skadestånd som uppdragstagaren kan erhålla i ett konsumentförhållande bygger på en additionsmetod vilket har uppfattats som snävt gentemot uppdragstagaren.⁷¹ Generellt sett bör en uppdragstagare som inte får utföra sitt uppdrag bli tvungen att nöja sig med skadestånd.

---

⁶⁵ Hellner I s 82ff samt 193ff.

⁶⁶ Hellner I s 83ff.

⁶⁷ Hellner I s 98.

⁶⁸ Hellner I s 98.

⁶⁹ Prop 1988/89:76 s 162, jfr Hellner I s 98 samt prop 1980/81:8 s 799.

⁷⁰ Hellner I s 98.

⁷¹ Hellner I s 97f, jfr Prop 1984/85:110 s 102ff och 312ff.

Ett annat problem uppstår om frågan rör lös sak som lämnats hos uppdragstagaren, antingen för arbete eller förvaring. Uppdragstagaren har här ett berättigat krav att uppdragsgivaren återtar det lämnade föremålet, men vilka möjligheter har han att tvinga uppdragsgivaren att återta objektet? Liksom vid andra naturaprestationer är möjligheterna i realiteten små. Vill uppdragsgivaren inte återta föremålet har uppdragstagaren som enda möjlighet att, under de förutsättningar som anges i *lagen (1985:982) om näringsidkares rätt att sälja saker som inte hämtats* 3-6§§, sälja saken. Kravet för att lagen skall kunna tillämpas är att uppdragstagaren är näringsidkare och har mottagit en sak i sin yrkesmässiga verksamhet, se 1 §. Uppdragsgivaren kan vara antingen konsument eller näringsidkare. Har uppdragstagaren en fordran som härrör ur avtalet har han rätt att erhålla betalning genom den försäljning som sker samt kräva uppdragsgivaren på det överskjutande beloppet om försäljningsbeloppet inte förslår, 9 §. Då en del föremål kan vara dyrbara att förvara men ändå ha ett ringa ekonomiskt värde kan uppdragstagarens arbete med att avhända sig föremålet, oavsett om det sker genom försäljning eller som avfall, kosta mer än en försäljning inbringar. Här kan det finnas ett klart intresse av att dels tvångsvis låta uppdragsgivaren uppfylla sin del av avtalet, d.v.s. återta föremålet samt betala vad som inte erlagts i förskott.

Uppdrag som rör *immateriella tjänster* har inte någon anknytning till fysiska föremål.⁷² Immateriella tjänster delas lämpligen upp i undergrupperna *personliga uppdrag* och *företagsuppdrag*, dock utan att någon skarp gräns dem emellan kan påvisas. Personliga uppdrag bygger delvis på uppdragstagarens kunskaper men kanske mer på uppdragsgivarens förtroende för uppdragstagaren. Med personliga uppdrag avses vanligen uppdrag som juridiskt biträde, läkare eller konsultuppdrag,⁷³ men även konstnärliga uppdrag kan inlemmas i denna kategori. Företagsuppdragen har en mer opersonlig prägel och kan röra sådana immateriella tjänster som utbildningsuppdrag, researrangemang eller abonnemang av telefontjänster.⁷⁴ De lagregler som reglerar området för *personliga uppdrag* finns främst i HB 18 kap, men ledning kan även hämtas analogivis från *lagen (1914:45) om kommission* samt *lagen (1991:351) om handelsagentur*.⁷⁵ För *företagsuppdragen* finns i viss utsträckning speciallagstiftning, t.ex. *bankrörelselagen (1987:617)*, *aktiekontolagen (1989:827)* och *lagen (1992:1672) om paketresor*. När speciallagstiftning saknas får en bedömning av vilka rättsregler som skall tillämpas ske från fall till fall.⁷⁶

---

⁷² Hellner I s 193.

⁷³ Hellner I s 193.

⁷⁴ Hellner I s 217.

⁷⁵ Hellner I s 195f.

⁷⁶ Hellner I s 218.

Vanligen räknar man vid *personliga uppdrag* med att uppdragstagaren och uppdrags-givaren är jämställda i styrkehänseende eller att uppdragstagaren är den svagare parten.⁷⁷ Här finns det naturligtvis, liksom vid arbete på annans egendom, en risk att uppdragstagaren drabbas av prestige- och goodwillförlust om han inte får utföra uppdraget, men då en ovillig uppdragstaggare inte kan tvingas utföra uppdraget så borde även det omvända gälla. I det fallet att uppdragstagaren antingen inte påbörjar uppdraget eller inte slutför uppdraget kan en domstol, på grund av uppdragets personliga karaktär, inte ålägga uppdragstagaren att fullgöra avtalet i natura.⁷⁸ Att då tvångsvis ålägga en ovillig naturaborgenär att motta tjänsten kan knappast komma i fråga, däremot kan part naturligtvis åläggas att ersätta den skada som åsamkas motparten på grund av att uppdraget inte utförs.

Vid *företagsuppdrag* är oftast uppdragstagaren den starkare parten och det är vanligt att standardavtal upprättade av uppdragstagaren används.⁷⁹ Det är tvivelaktigt om en uppdragstaggare i en dom kan åläggas att utföra uppdraget även om det avser ett företagsuppdrag. Att uppdragstagaren skall ha en rätt att utföra ett avtalat uppdrag kan knappast hävdas.⁸⁰ Anledningen till att uppdragstagaren inte kan hävda sin rätt att få fullgöra tjänsten torde stå att finna i det (vanligen) ojämlika styrkeförhållandet, som närmast påminner om ett konsumentförhållande, samt att uppdragstagaren har en rätt att erhålla skadestånd om det icke fullgjorda uppdraget beror på uppdragsgivaren.

5.5.2 Miljörätt

5.5.2.1 Lagstiftningen⁸¹

Genom att miljömedvetandet ökat samtidigt som insikten om att jordens resurser inte är oändliga har politikernas oro för det växande sopberget och för avfallsprodukter ökat. Ur *polluter pays*-principen har ett kretsloppstänkande vuxit fram där producenterna skall ansvara,

---

⁷⁷ Hellner I s 217f.

⁷⁸ Hellner I s 208.

⁷⁹ Hellner I s 218.

⁸⁰ Hellner I s 219.

⁸¹ Från 1/1-1999 upphör de flesta speciallagar som finns på miljörettens område och miljöbalken (1998:808) börjar gälla. Renhållningslagen kommer till största delen att ingå som miljöbalkens 15 kap. Då någon skillnad i sak inte direkt har kunnat upptäckas kommer jag att i löpande text ange paragrafhänvisningar till nu (1998) gällande lagstiftning samt i fotnoter till miljöbalkens regler såsom de har uttryckts i prop 1997/98:45 del 1 s 11ff. Även vad gäller följdändringar i förordningarna rörande producentansvar har någon skillnad i materiellt hänseende ej kunnat upptäckas, varför dessa ändringar ej berörs. När vissa författningar endast berörs parentetiskt har jag valt att ej ange hänvisning till miljöbalken.

inte bara för de föroreningar de släpper ut utan även för det avfall de skapar.⁸² Fram till slutet av 1980-talet bestod producentansvaret i huvudsak av att verksamheten var tillståndspliktig samt att myndigheterna utövade tillsyn över verksamheten.⁸³ I prop 1989/90:100 bil 16 uttalades "att *ekonomiska styrmedel* kan vara ett effektivt komplement till dessa regleringar [RL och LKP] för att ytterligare minska mängderna och farligheten hos avfallet genom att driva fram ny, ren och avfallssnål teknik och kunna minska användningen av miljöfarliga produkter och ämnen".⁸⁴

När producenterna inte har tillräckliga företagsekonomiska skäl för att utforma produkterna så att mängden avfall minskar måste extra åtgärder vidtas för att öka producenternas ansvar för det avfall som uppstår.⁸⁵ Lagstiftning skall vara ett medel och inte ett mål för skapandet av producentansvar och frivilliga lösningar skall i första hand eftersträvas.⁸⁶

Genom SFS 1993:416 ändrades *renhållningslagen (1979:596)* och ett par nya paragrafer infördes. I RL 6b § bemyndigas regeringen, eller den myndighet som regeringen bestämmer, att utfärda föreskrifter om producentansvar.⁸⁷ Det ansvar som kan åläggas en producent är både ett ekonomiskt och ett fysiskt ansvar.⁸⁸ Ansvaret kan behöva varieras, dels beroende på vilka varor eller avfall det avser, dels beroende på tiden och den tekniska utvecklingen, så att under en tid endast fysiskt eller ekonomiskt ansvar åläggs producenten.⁸⁹ I de fall det inte är möjligt eller inte lämpligt att ålägga producenterna det fysiska ansvaret finns möjlighet att införa en särskild producentavgift, RL 17a §.⁹⁰ Denna möjlighet har till dags dato inte utnyttjats.⁹¹

Med ekonomiskt producentansvar avses att producenten, helt eller delvis, skall svara för kostnaderna för "bortforsling, återanvändning, återvinning eller slutligt omhändertagande på annat miljömässigt godtagbart sätt".⁹² Det fysiska ansvaret innebär ett åläggande för producenterna att "se till att avfallet bortforslas, återanvänds, återvinns eller omhändertas på sätt som kan

---

⁸² Prop 1989/90:100 Bil 16 s 44.

⁸³ Se t.ex. miljöskyddslagen (1969:387) och lagen (1982:349) om återvinning av dryckesförpackningar av aluminium.

⁸⁴ Prop 1989/90:100 Bil 16 s 44.

⁸⁵ Prop 1992/93:180 s 66.

⁸⁶ Prop 1992/93:180 s 52.

⁸⁷ MB 15:6.

⁸⁸ Prop 1992/93:180 s 55.

⁸⁹ Prop 1992/93:180 s 57.

⁹⁰ MB 27:7.

⁹¹ Riberdahl Curt och Wikell Staffan, Karnov 1997/98 s 2206, kommentar 34.

⁹² Prop 1992/93:180 s 55.

krävas för en miljömässigt godtagbar avfallshantering".⁹³ De personer som åläggs detta ansvar är de som yrkesmässigt tillverkar, importerar eller försäljer en vara eller förpackning, RL 6a §.⁹⁴ Avsikten är att ålägga producenterna ett kollektivt ansvar i den meningen att ingen enskild producent ansvarar för att viss mängd eller andel av avfallet insamlas.⁹⁵

Bland de varu- och avfallsslag där förordningar utfärdats kan nämnas miljöfarliga batterier (*förordning (1989:974) om miljöfarliga batterier*),⁹⁶ returpapper (*förordning (1994:1205) om producentansvar för returpapper*); förpackningar (*förordning (1997:185) om producentansvar för förpackningar*), bilar (*förordning (1997:788) om producentansvar för bilar*) och däck (*förordning (1994:1236) om producentansvar för däck*).⁹⁷

Det ansvar producenterna har ålagts har utformats på olika sätt för olika varuslag. I förordningen (1994:1205) om producentansvar för returpapper har producenten ålagts att "se till att lämpliga insamlingssystem tillhandahålls" (4 §) samt "se till att returpapper... ,forslas bort samt materialåtervinns eller tas om hand..." (6 §).⁹⁸ Liknande reglering har skett i förordningen (1997:185) om producentansvar för förpackningar med den skillnaden att producenten i 6 § åläggs i första hand att återanvända insamlade förpackningar. Här har producentansvaret en indirekt betydelse i den meningen att producenterna själva inte behöver befatta sig med avfallet. Däremot åligger det producenterna att skapa den infrastruktur som möjliggör ett väl fungerande kretsloppssystem.

I andra förordningar har producentansvaret fått en mer direkt skrivning. I 2 § förordningen (1997:788) om producentansvar för bilar har föreskrivits att "[e]n producent är skyldig att för skrotning ta emot uttjänta bilar som producenten tillverkat i eller fört in i Sverige, om bilarna är registrerade enligt bilregisterkungörelsen".⁹⁹ 2 § modifieras något av 3 § som säger att "[e]n producent skall underlätta för dem som vill lämna bilar till producenten enligt 2 § och anvisa lämpliga ställen för mottagning av sådana bilar". Anledningen till detta anges i motiven med att "[p]roducenten bör själv i så stor utsträckning som möjligt ansvara för hur mottagningen av

---

⁹³ Prop 1992/93:180 s 55.

⁹⁴ MB 15:4.

⁹⁵ Riberdahl Curt och Wikell Staffan, Karnov 1997/98 s 2204, kommentar 14.

⁹⁶ Införd innan ändringen i RL, genom bemyndigande i LKP.

⁹⁷ Uppräkningen gör inte något anspråk på att vara uttömmande utan endast exemplifierande.

⁹⁸ Min kursivering.

⁹⁹ Producentansvaret har fått en inskränkt personkrets i denna förordning jämfört med andra då den endast omfattar yrkesmässig tillverkning och import men inte försäljning.

uttjänta bilar lämpligast skall organiseras. Utgångspunkten bör vara att systemet gör det lätt för bilägare att lämna sin uttjänta bil till producenten".¹⁰⁰

Även i 7 § förordningen (1989:974) om miljöfarliga batterier ("skyldig att ta emot") och 4 § förordningen (1994:1236) om producentansvar för däck ("skall ta emot") åläggs vissa producenter ett direkt ansvar.

5.5.2.2 Sanktioner

För att en reglering som ålägger en person bördor skall vara effektiv krävs antingen att regleringen straffsanktioneras eller att det önskvärda beteenden uppmuntras. Under en period (SFS 1993:416 - SFS 1996:544) blev alla föreskrifter som regeringen meddelade om producentansvar automatiskt straffsanktionerade genom stadgandet i RL 24 § 1 st 4 p. Genom SFS 1996:544 upphävdes 4 p. Anledningen till att straffsanktionen avskaffades var att det valda regleringssättet skapade svårigheter vad gällde förutsebarhet angående det straffbelagda området och vem som skulle hållas ansvarig.¹⁰¹ Vidare anfördes: "[d]essutom tar ofta producenterna sitt ansvar genom att samverka, t.ex. genom insamlingsbolag, materialbolag och liknande som administrerar insamling och återvinning. Särskilda gemensamma bolag kan också bildas som handhar avgiftssystemet i producentansvaret. Detta kan leda till oklarheter när det gäller det straffrättsliga ansvaret i fråga om vem som är ansvarig och i vilken omfattning".¹⁰² Vidare hävdades att det finns en "allmän strävan mot avkriminalisering inom lagstiftningen".¹⁰³

Idag är, såvitt har kunnat utrönas, endast producentansvaret för bilar (9 § *förordningen (1997:788) om producentansvar för bilar*) straffsanktionerat. Sanktionerna i bilförordningen omfattar skyldigheten att ta emot uttjänta bilar (2 §), skyldigheten att se till att bilar blir omhändertagna för skrotning (4 §) samt uppgiftsskyldigheten (8 § 1 st). Däremot finns det i vissa andra författningar, se t.ex. 4 § *lagen (1982:349) om återvinning av dryckesförpackningar av aluminium*, 15 § *lagen (1991:336) om vissa dryckesförpackningar* samt 16 § *förordningen (1989:974) om miljöfarliga batterier*, föreskrivet ett straffansvar för brott mot tillståndplikt och upplysningsplikt. I övrigt verkar det inte finnas någon möjlighet att utkräva ansvar gentemot en producent som väljer att ställa sig utanför systemet.

---

¹⁰⁰ Prop 1995/96:174 s 17.

¹⁰¹ Prop 1995/96:174 s 19f.

¹⁰² Prop 1995/96:174 s 20.

¹⁰³ Prop 1995/96:174 s 20.

5.5.2.3 Problem

Inom alla system som ålägger personer bördor, oavsett om de är av ekonomisk eller fysisk natur, finns det personer som väljer att ställa sig utanför, s.k. free riders. Ändamålet med producentansvaret är att möjliggöra (i prioritetsordning) återanvändning, återvinning, energiutvinning och deponi av restprodukter.¹⁰⁴ Om då en producent som har ålagts ett direkt ansvar för restprodukter, antingen genom lag eller genom ett avtal,¹⁰⁵ väljer att inte fullgöra sin skyldighet borde det inte finnas något som talar emot, att producenten i fråga i en dom åläggs att mottaga de restprodukter som härrör från dennes sortiment. Vad som eventuellt skulle kunna anföras är att det finns en risk att oseriösa producenter tar hand om restprodukterna på ett miljömässigt olämpligt sätt.¹⁰⁶ Å andra sidan kan anföras att en dom kan skapa ett incitament för producenten att även i framtiden bidra till kretsloppssystemet. Att en enskild (privat) konsument skulle inleda en dylik talan verkar knappast troligt, men slutanvändare ("konsument" enligt motiven) omfattar även företag.¹⁰⁷ Att ett företag som erhåller problem med att avhända sig restprodukter, särskilt där en väl fungerande infrastruktur för omhändertagandet saknas, inleder en talan mot en producent som valt att ställa sig utanför systemet ligger inom möjligheternas ram. Andra som skulle kunna inleda en slik talan bör omfatta kommunala myndigheter, då kommunen har ålagts ett övergripande ansvar för renhållningen, samt tillsynsmyndigheter.

5.6 Verkställighetsproblemet

För att säkerställa de materiella rättsreglernas genomslagskraft krävs inte endast användbara processuella instrument utan även effektiva verkställighetsåtgärder. Civilrättsliga regler är oftast utformade som rättigheter och skyldigheter men skall även tjäna som ledning för vilka exekutiva åtgärder som kan utföras.¹⁰⁸ Saknas de exekutiva möjligheterna kan inte heller de materiella rättigheterna tvångsvis genomdrivas, varför en kärke som vunnit bifall till sin talan ändå drabbas av rättsförlust. Åtminstone vid några tillfällen har lagstiftningsarbetet inneburet att exekutiva åtgärder inte funnits tillgängliga vid lagens ikraftträdande. Vid införandet av lagen om företagsinteckning, lagen om vad som är fast egendom (bägge antagna 1966)

---

¹⁰⁴ Prop 1992/93:180 s 73. Uttalandet avser egentligen producentansvaret för förpackningar men torde kunna användas som en generell målsättning.

¹⁰⁵ Jfr prop 1992/93:180 s 65 och 85ff.

¹⁰⁶ Jfr prop 1992/93:180 s 57.

¹⁰⁷ Prop 1992/93:180 s 70, jfr även s 63.

¹⁰⁸ Olivecrona Karl, Rättsregler och exekutionstitlar, Festskrift till Per Olof Ekelöf s 528f.

samt nya JB (antagen 1970) antogs de exekutionsrättsliga reglerna först året efter de materiella reglerna.¹⁰⁹ I det första fallet medförde avsaknaden av exekutiva möjligheter att regeln om förmånsrätt vid utmätning i realiteten delvis kom att upphävas.¹¹⁰

I huvudsak regleras verkställighet i *utsökningsbalken (1981:774)*,¹¹¹ vilken "är tillämplig i fråga om verkställighet av dom eller annan exekutionstitel som innefattar betalningsskyldighet eller annan förpliktelse..." UB 1:1. Förutsättningen för att en dom skall kunna läggas till grund för verkställighet är att förpliktelsen är relativt väl preciserad i fråga om när och var uppfyllandet skall ske.¹¹²

De exekutiva regler som finns tillgängliga tar sikte på att tillgodose kärandens (sökanden enligt UB:s terminologi) äganderättsanspråk såsom det formulerats i domslutet.

Av de exekutiva instrument som finns att tillgå är utmätning det viktigaste och troligen det vanligaste. Utmätning på grund av betalningsskyldighet kan ske i all egendom som inte är undantagen från utmätning, UB 1:1 och 4:2. Utmätning kan alltså ske i lös och fast egendom samt pengar inklusive lön enligt UB 7 kap. Undantaget från utmätning är beneficium enligt UB 5 kap samt vissa rättigheter se t.ex. URL 42 §. Har utmätning skett i lös eller fast egendom skall egendomen säljas, UB 7-12 kap, och influtna medel skall redovisas, UB 13 kap.

För förpliktelser som inte innebär en betalningsskyldighet för svaranden har kronofogdemyndigheten möjlighet att vidta "behövlig åtgärd" UB 16:10-12. Under denna paragraf faller såväl fullgörelsedomar som innebär en skyldighet att uppfylla en naturaförpliktelse som förbudsdomar.¹¹³ Om åläggandet innebär att svaranden skall uppfylla en naturaförpliktelse har kronofogdemyndigheten möjlighet att, för sökandens räkning ta egendom från svaranden, s.k. exhibition, UB 16:12 2 st jämfört med UB 16:6. Vid uttagande av lös egendom åligger det i princip sökanden att omhänderta egendomen så snart svaranden skilts från den. Gäller det mindre föremål som lätt kan transporteras och sökanden inte är närvarande vid förrättningen är det brukligt att utmätningssmannen tar med sig föremålet för att senare överlämna det till sökanden.¹¹⁴ För att säkerställa sökandens rätt, vid förbudsdom eller fullgörelsedom som innebär naturaprestation, har kronofogdemyndigheten möjlighet att förelägga vite, UB 2:15.

---

¹⁰⁹ Olivecrona Karl, Rättsregler och exekutionstitlar, Festskrift till Per Olof Ekelöf s 528.

¹¹⁰ Olivecrona Karl, Rättsregler och exekutionstitlar, Festskrift till Per Olof Ekelöf s 531.

¹¹¹ Vissa verkställighetsregler finns i speciallagstiftning t.ex. *lagen (1978:880) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter* eller *föräldrabalkens* 21 kap.

¹¹² NJA 1993 s 99 särskilt s 102.

¹¹³ Prop 1980/81:8 s 755 och 798.

¹¹⁴ Prop 1980/81:8 s 755.

Verkställighet kan även ske genom avhysning, UB 16:1 vilket innebär att kronofogdemyndigheten, eventuellt med polisiärt våld som hjälpmedel, tvingar en tidigare ägare eller nyttjanderättshavare att flytta från sin bostad eller lokal.

Då kronofogdemyndighet har stor frihet att själv bestämma vilken åtgärd som skall vidtas för att säkerställa sökandens rätt torde detta knappast medföra något legalt problem med att även verkställa en negativ fullgörelsetalan. Som visas i kap 5.5.1.2 finns det inget behov av verkställighetsåtgärder vid penningförpliktelser när borgenären vägrar ta emot betalning. För naturaförpliktelser, oavsett om de härrör från avtal eller lag såsom inom miljörätten, som avser egendom torde det mest uppenbara vara att kronofogdemyndigheten utfärdar ett föreläggande att ta emot eller bortforsla egendomen. Ett föreläggande med detta innehåll bör lämpligen förenas med vite. Har domen i sig vitessanktionerats bör kronofogdemyndigheten inte själv vitessanktionera föreläggande såvida inte domens vitesföreläggande har försuttits.¹¹⁵

Har vitesföreläggande misslyckats, eller om det står klart att ett vitesföreläggande inte kommer att ge önskat resultat skall kronofogdemyndigheten vidta behövlig åtgärd.¹¹⁶ Att kronofogdemyndigheten ombesörjer transport och fysiskt överlämnar egendomen till svaranden får nog anses som olämpligt då denna åtgärd lätt kan obstrueras genom att svaranden gör sig oantärfbar. En mer realistisk åtgärd vore att kronofogdemyndigheten omhändertar egendomen och säljer den på exekutiv auktion. Är försäljningsvärdet ringa kan kronofogdemyndigheten, på svarandens bekostnad, uppdra åt annan att utföra nödvändig åtgärd, t.ex. omhändertar materialet för återvinning.

För verkställighet av naturaförpliktelse som avser tjänst torde vitesföreläggande vara den enda möjliga metoden.

---

¹¹⁵ Prop 1980/81:8 s 798.

¹¹⁶ Prop 1980/81:8 s 799.

6 Slutsatser

6.1 Distinktionen mellan vanlig och negativ fullgörelsetalan

Såsom visats i kap 4.1 avser en vanlig (positiv) fullgörelsetalan att tillgodose ett anspråk som käranden anser att han innehar gentemot svaranden.¹ D.v.s. käranden önskar framtvunga en handling eller en prestation från svaranden, som går ut på att överföra förmögenhet eller egendom från svaranden till käranden.

I motsats till en vanlig (positiv) fullgörelsetalan borde i så fall en negativ dylik ha till ändamål att tillgodose kärandens anspråk på att svaranden skall överta äganderätten eller besittningen till egendom eller förmögenhet, alternativt tillåta käranden att utföra en prestation som parterna avtalat om, men som ej kunnat utföras på grund av svarandens agerande (se kap 5.1.3).

Finns det då inte möjlighet att kombinera dessa uttryck och endast tala om fullgörelsetalan? Svaret borde bli både ja och nej på denna fråga. Ser man till uttrycken "fullgöra en prestation",² samt "anspråk mot svaranden på en handling i vidsträckt mening",³ så finns det inget som hindrar att man enbart använder termen fullgörelsetalan. När man inom juridiken talar om att någon skall utföra en prestation avser man vanligen att personen i fråga skall utföra något som objektivt sett är en börda, d.v.s. något som är en belastning för honom. Även vid en negativ fullgörelsetalan är svaranden skyldig att agera, utföra en handling eller en prestation, personen är ju tvungen att ta emot något. Den prestation som svaranden tvingas att utföra vid en negativ fullgörelsetalan kan dock objektivt sett antingen vara en fördel (som t.ex. i obligationsrättsligt förhållande) eller en nackdel (inom miljöretten) för honom.⁴

Svaret på ovanstående fråga torde dock bli nej om man väljer att se till den för en dom karaktäristiska prestationen eller hur anspråket har formulerats. Den för en fullgörelsetalan karaktäristiska prestationen får nog anses vara utgivande av ett föremål eller en prestation. Vanligtvis kräver käranden att svaranden skall *utge* ett föremål eller en summa pengar till käranden. I fallet av att en negativ fullgörelsetalan har väckts avser dock kravet att svaranden skall *mottaga* egendom eller prestation. I detta fallet har käranden väckt en talan med ett anspråk på att svaranden skall tvingas mottaga den prestation som käranden ej tillåtits att uppfylla frivilligt.

---

¹ I det fortsatta bortses från förbudstalan.

² SOU 1938:44 s 179.

³ SOU 1938:44 s 180.

⁴ Att svaranden inte anser det vara till fördel för honom får nog antas.

6.2 Behov

Att en fråga inte har prövats av domstol kan bero på flera orsaker, t.ex. att domstolen inte beviljat talerätt i den föreliggande situationen, att frågan rör någonting som är relativt nytt inom lagstiftningen eller att det inte funnits något behov av att få frågan prövad.

När det gäller negativ fullgörelsetalan inom obligationsrättsliga förhållanden får man nog anse att situationen är atypisk och behovet troligen minimalt, särskilt med tanke på möjligheten till förlikning och att, särskilt när det gäller penningförpliktelser, det ofta finns andra vägar för en gäldenär att göra sig skuldfri. Vidare lägger processkostnaderna hinder i vägen för att onödiga spörsmål kommer till domstolsprövning och ökar parternas incitament att uppnå frivilliga uppgörelser. Såsom anförts i kap 5.5.1.3 och 5.5.1.4 kan det dock i undantagsfall bli så att vid en avvägning mellan naturagäldenärens och naturaborgenärens intressen, den förres intresse av att få utföra den avtalade prestationen överväger. Fallet torde dock vara sällsynt och en naturagäldenär bör, innan han inleder en talan, överväga om den förlorade goodwillen för att inte ha fått fullgöra avtalet överväger den minskade goodwillen och försämrade kundrelationen som kan uppstå p.g.a. en process uppväger vad han eventuellt kan vinna. Min personliga uppfattning är att det i ett obligationsförhållande endast i extrema undantagssituationer som en naturagäldenär har något att vinna på att inleda en negativ fullgörelsetalan såsom den har definierats ovan.

Miljörätten är ännu ett relativt ungt rättsområde, även om utvecklingen gått relativt snabbt. I huvudsak kan man säga att miljörätten har utvecklats sedan 1970-talets mitt, fram till dess läge idag när ett antal speciallagar har samlats i en miljöbalk vilken helt nyligen trädde i kraft. Utvecklingen av miljörätten har lett till ett ökat personligt ansvar hos de personer som orsakar belastning på miljön.⁵ Att framtiden skulle innebära ett ännu större individuellt ansvar är knappast någon orimlig tanke. Härigenom kan en talan som innebär att ett anspråk på att en person skall omhänderta de för miljön belastande föremålen få en viss betydelse. Inom vilken del av miljörätten en sådan talan är troligast är dock omöjligt att säga. Kanske kommer det att ske på producentansvarets område, kanske på frågor som rör export av giftigt avfall eller kanske på något annat område. Huruvida man önskar kalla detta för en negativ fullgörelsetalan låter jag dock vara osagt, men min personliga åsikt är att taleformen såsom sådan kommer att få viss betydelse i framtiden.

---

⁵ Jfr MB 2 kap.

Finns det då någon direkt funktion i att upprätthålla en distinktion mellan vanlig (positiv) och negativ fullgörelsetalan? Den huvudsakliga funktion en sådan särskilnad skulle ha är en pedagogisk - teoretisk sådan. D.v.s. ange att käranden anser sig ha rätt att överlämna egendom till svaranden. För praktikern har distinktionen knappast någon betydelse, annat än möjligen för att hålla isär vem som skall stå som mottagare till den för en dom karaktäristiska prestationen.

6.3 Avslutning

Att en idé utvecklas och förändras under arbetets gång kan knappast anses som ovanligt. Genom ökad kunskap kan en idé antingen genomföras fullt ut som den uppstod ifrån början, förändras för att anpassas till verkligheten eller förkastas helt. Det som ursprungligen gav upphov till detta arbete var funderingar som uppstod under studierna i processrätt.⁶ En utveckling av dessa tankar skedde under terminen som innefattade studier i allmän rättslära.⁷ Arbetet med att realisera dessa idéer och funderingar, som jag valt att kalla negativ fullgörelsetalan, har givit mig en ökad insikt i både materiell och formell rätt och även värdefulla insikter i juridisk argumentation, samtidigt som det berett mig ett inte obetydligt nöje. Vidare har arbetet givit upphov till andra frågeställningar, vilka ej direkt anknyter till detta arbete och därför ej heller har berörts här, som kan fungera som inspiration till nya arbeten.

---

⁶ Jfr kap 1.1 vid not 1 och 2 samt kap 5.1.1 och 5.1.2.

⁷ Jfr kap 1.1 och kap 5.1.3.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1938:44.
Prop 1979/80:119.
Prop 1980/81:8.
Prop 1984/85:110.
Prop 1985/86:123.
Prop 1988/89:76.
Prop 1989/90:100 Bil 16.
Prop 1991/92:83.
Prop 1992/93:180.
Prop 1995/96:174.
Prop 1997/98:45 Del 1.

Citerad litteratur.

Alexandersson Nils, Domstolar och rättegång, Norstedts Juridiska Handbok, Stockholm 1946.
Ekelöf Per Olof, Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper, Stockholm 1956 [cit: Ekelöf Grundbegrepp].
Ekelöf Per Olof, Rättegång I, 7:e uppl, Lund 1990 [cit: Ekelöf I].
Ekelöf Per Olof, Rättegång II, 8:e uppl, Stockholm 1996 [cit: Ekelöf II].
Ekelöf Per Olof, Rättegång III, 6:e uppl., Stockholm 1994 [cit: Ekelöf III].
Hassler Åke, Nya RB III (kompendie), Stockholm 1944.
Hellner Jan, Speciell avtalsrätt II kontraktsrätt 1 häftet. Särskilda avtal, 2:a uppl, Stockholm, 1993, [cit: Hellner I].
Hellner Jan, Speciell avtalsrätt II kontraktsrätt 2 häftet. Allmänna ämnen, 2:a uppl, Stockholm, 1993, [cit: Hellner II].
Herre Johnny, Kommentar till köplagen, Karnov 1997/98.
Håstad Torgny, Sakrätt avseende lös egendom, 4:e uppl, Stockholm 1990.
Kallenberg Ernst, Grundfrågor angående domen i tvistemål, SvJT 1944 s 353.
Kallenberg Ernst, Svensk civilprocessrätt band I, Lund, 1918.
Kansmark Jan och Roos Carl Martin, Aktieägaravtal, 2:a uppl, Stockholm, 1994.
Larsson Sven, Fullgörelsetalan, Festskrift till Per Olof Ekelöf, Stockholm, 1972.

Larsson Sven, Förutsättningarna för fastställsetalan, SvJT 1974 s 474.
Larsson Sven, Dispositionsprinciper och dispositiva regler, SvJT 1980 s 577.
Lindblom Per Henrik Rättssfärernas harmoni, SvJT 1996 s 793.
Lindblom Per Henrik, Studier i processrätt (samlingsverk), Stockholm, 1993.
Lindell Bengt, Partsautonomins gränser, Uppsala, 1988.
Mellqvist Mikael och Persson Ingmar, Fordran & skuld, 3:e uppl, Uppsala, 1992, [cit: Mellqvist & Persson].
Olivecrona Karl, Domen i tvistemål, Lund 1943.
Olivecrona Karl, Rätt och dom, Lund 1960.
Olivecrona Karl, Rättighetsregler och exekutionsregler, Festskrift till Per Olof Ekelöf, Stockholm 1972.
Riberdahl Curt och Wikell Staffan, Kommentrar till renhållningslagen, Karnov 1997/98.
Rodhe Knut, Obligationsrätt, Stockholm, 1956.
Simmonds Nigel E (översättning Lars Lindahl), Juridiska principfrågor, Stockholm 1996.
Strömberg Tore, Rättsfilosofins historia i huvuddrag, 3:e uppl, Lund 1989.
Tiberg Hugo, Skuldebrev växel och check, 6:e uppl, Stockholm, 1989.
Welamson Lars, Svensk rättspraxis: Civil- och straffrättsprocess, SvJT 1989 s 457.

Övrigt

Lindahl Lars, Modellsvar till fråga 2, Tentamen 980117.

Rättsfallsförteckning

NJA

NJA 1963 s 442.

NJA 1984 s 215.

NJA 1987 s 317.

NJA 1987 A2.

NJA 1988 s 110.

NJA 1993 s 99.

NJA 1996 s 459.

Rättsfall från Hovrätterna

RH 26:85.